

Turid Lundby

LITURGISKE KLÆR

Alba, stola, messehagel og bispekåpe i Den norske kirke

 DEN NORSKE KIRKE
Kirkerådet

Innhold

Innledning

DEL 1

Bakgrunn, betydning og bestemmelser

- [1 Å ikle seg liturgiske klær](#)
- [2 Embetsdrakt byttes ut med liturgisk drakt](#)
- [3 Vedtak om liturgisk drakt i perioden 1980 til 2015](#)
- [4 Alba](#)
- [5 Stola](#)
- [6 Messehagel](#)
- [7 Bispekåpe](#)
- [8 Utstyr til drakten](#)
- [9 Biskopens myndighet til godkjenning](#)
- [10 Kirkelige tekstiler og kristne symboler](#)
- [11 Kirkeåret og liturgiske farger](#)

DEL 2

Praktiske råd

- [12 Anskaffelse og bruk av liturgiske klær](#)
- [13 Stell og oppbevaring av liturgiske klær](#)
- [14 Oppdrag på tekstiler til hellig tjeneste](#)

TILLEGG

Henvising til lover, forskrifter og veiledninger
Kilder og litteraturhenvising
Adresser og kontakter
Forfattere og bidragsytere
Illustrasjoner og bilder

Forsidebilde:

Prester i prosesjon på vei inn i Kristiansand domkirke. Stola til venstre av Laila Endresen. Messehagel og stola til høyre av Borgny Svalastog. (Foto: Sidsel Jørgensen)

Nattverd i Kristiansand domkirke. Antependium av Else Marie Jakobsen. Bispekåpe og stola fra 2002 av Borgny Svalastog. (Foto: Kjartan Bjelland)

Innledning

I gudstjenesten feirer vi Guds nærvær. Vi lytter til de bibelske fortellingene, ber, bekjenner troen og synger salmer til Guds ære. Men gudstjenesten formidler mer enn ord. Den kommuniserer gjennom det vi ser rundt oss, hvor vi tar imot og blir delaktige med sansene våre.

Visuell kommunikasjon er som *å høre med øynene* har den svenske teologen Carl Henrik Martling uttalt. Det er som et språk uten ord, mer uttrykksfullt og rikere på følelser og nyanser. *Å høre med øye, tolke, tyde og ta imot* er selve grunnprinsippet for det liturgiske språket, hvor symbolene er som fortellinger. Liturgen taler med ord, samtidig som det formidles et taust og visuelt språk gjennom kroppsspråk, adferd og bekledning.

Liturgiske klær henvender seg til alle som skal inn i vigslet tjeneste eller allerede virker som prest, diakon, kateket eller kantor. Boka retter seg også mot de som skal oppbevare, ha tilsyn med og ta imot oppdrag på eller være leverandør av liturgiske klær. Den er aktuell for kirketjenere, kirkeverger og rådgivere ved bispedømmekontorene og medlemmer av menighetsråd, fellesråd, bispedømmeråd eller fagråd for kirkekunst. Forhåpentligvis kan også andre lesere som vil vite mer om de liturgiske klærne, finne ny kunnskap.

Den norske kirke har fått nye bestemmelser for bruk av liturgiske klær. Kirkemøtet i 2013 og 2015 vedtok regler om vigsling og liturgisk drakt med alba og skråstola for diakon, kateket og kantor. Prestene har hatt lovbestemt bruk av alba og rettstilt stola siden 1980, mens de nye bestemmelsene fra 2015 inkluderer liturgisk drakt for alle vigslede tjenestegrupper i kirken. Til en nærmere utdypning av disse følger Kirkerådets veiledning til regler for bruk av liturgiske klær fra 2018.

Tekstilkunstner Solveig Skeie Vinnest ble i 1997 tildelt Sunnivastipendet fra Kirke- og kulturdepartementet for å utarbeide et hefte om kirketekstil som kunst i Den norske kirke. Solveig døde før arbeidet var ferdigstilt og det ble min oppgave å fullføre prosjektet.

I tiden som rådgiver for Kirkerådet i liturgisk drakt og kirkelige tekstiler, erfarte jeg et behov hos kirkeansatte, kunstnere og andre for å lære mer om de liturgiske klærne. Hva var hemmeligheten ved deres egenart og kvaliteter. Hva var klærnes bakgrunn og betydning og hvordan skulle de brukes, behandles, eller utformes. Innholdet er konsentrert om alba og stola, messehagel, bispekåpe og utstyr som hører til den liturgiske drakten. Vekten er lagt på klærnes meningsinnhold og funksjon og spørsmål som man må ta stilling til ved anskaffelse, bruk og utførelse. Kirketekstiler som alterduk og antependier hører også gudstjenesten og kirkerommet til, men er ikke omtalt her.

Forhistorien til de liturgiske klærne er tatt med der hvor den forteller noe for å forstå drakten slik den anvendes og fungerer i dag. For øvrig henvises til forfattere som har skrevet mer utførlig om klærnes opprinnelse og historiske utvikling (se litteraturliste.)

Takk til alle som har bidratt til prosjektet! Ola Lied, som var gift med Solveig Skeie Vinnest, ga generøst tilgang til alt materialet hun etterlot seg og tekstilkunstner Torun Sørli Sæther hjalp til med systematisering og utvelgelse av stoffet. Professor emeritus i kunsthistorie Gunnar Danbolt kom med gode råd og faglig veiledning i den første tiden av prosjektet. Hans omfattende formidling om kirketekstiler gjennom foredrag, artikler og bøker har vært til stor nytte. Kunstnerne Grete Lein Lange (død i 2012) og Borgny Farstad Svalastog har begge stimulert og inspirert gjennom sine arbeider og i de mange samtaler jeg har hatt med dem. I tillegg har en rekke fagpersoner innenfor teologi, tekstilkunst og -håndverk, konservering og rensing bidratt med kunnskap og erfaring fra hver sine felt. Ingen nevnt, ingen glemt.

Jeg takker Hilde Vormeland Rø for veiledning i en kortere periode og Kirkerådet som har påtatt seg arbeidet med utgivelse, gitt gode råd underveis i prosessen og gjennomført tilretteleggingen på nettet.

Til sist retter jeg en hjertelig takk for økonomisk støtte fra Kulturdepartement (KUD), som har gjort det mulig å fullføre prosjektet.

Moss, juni 2018

Turid Lundby
turidlundby@icloud.com

DEL 1

BAKGRUNN, BETYDNING OG BESTEMMELSER

Kapittel 1

Å ikle seg liturgiske klær

Kledd til tjeneste

Og du skal lage hellige klær for din bror Aron, til ære og pryd. Så skal du si til alle som har visdom i hjertet, og som jeg har fylt med visdomsånd, at de skal lage klærne til Aron, så han kan helliges til prestedtjeneste for meg. Disse klærne skal de lage: et bryststykke, en efod-drakt, en kappe, en rutet kjortel, en turban og et belte. Dette er de hellige klærne som de skal lage til din bror Aron og sønnene hans, så de kan være prester for meg. Til dette skal de bruke gull, purpurblått, purpurrødt og karmonsinnrødt stoff og fint lin.

Fortellingen over er hentet fra Andre Mosebok 28, 2-5. Gud ga Moses i oppdrag å sørge for at Aron fikk hellige klær til prestedtjenesten. Det handlet om å kle seg til tjeneste for Gud.

Diakon og prest i Kristiansand domkirke. (Foto: Sidsel Jørgensen).

Utviklingen fra Arons drakt og fram til vår tids liturgiske klær er lang. Men gjennom hele utviklingen har intensjonen med hellige klær vært den samme. Den som står fram i liturgiske klær, gjør det ikke som privatperson, men som Guds tjener. Drakten blir det synlige tegnet på rollen presten eller andre vigslende har i gudstjenesten og ved andre kirkelige handlinger.

Ordet liturgi fantes i det greske samfunnet allerede før kristen tid og ble anvendt i religiøse sammenhenger som en allmenn betegnelse på gudstjeneste eller prestatjeneste ¹. Begrepet kommer av *leitós* (folk, offentlig) og *ergon* (verk, arbeid, tjeneste). På gresk fikk det nye ordet formen *leitourgia* som betydde folkets tjeneste og tjeneste for folket. Å kle seg til tjeneste viser til at klærne ikke er tilfeldig valgt, men står i en ordnet kontekst for å representere noe spesielt.

Uttrykket å ikle seg kommer av det latinske *habitus* og betyr klær til legeme og sjel. Paulus skriver i Brevet til Galaterne 3,27:

(...) alle dere som er døpt i Kristus, har kledd dere i Kristus.

Allerede i oldkirken vet vi at alba - eller hvit kjortel - var en av antikkens høytidsdrakter som ble tatt i bruk i enkelte sammenhenger ². Dåpskandidatene fikk en lang, hvit kjortel etter at de hadde gjennomgått dåpens bad ³. Kjortlene fungerte som et ytre tegn på indre forvandling, i overgangen fra det gamle til det nye livet. Gjennom dåpen ble mennesket rent og fritt, slik kappens hvite farge sto for det rene og plettfrie. Presten står der med sitt gamle jeg, men symbolsk trer det nyskapte fram.

Kunsthistoriker Gunnar Danbolt skriver om betydningen av denne forvandlingen:

Den presten vi møter i gudstjenesten er ikke NN med sine mange feil og skavanker, men Jesus Kristus som kommer til oss med sitt Ord og sitt Legeme og Blod. For klær skjuler og klær åpenbarer - de skjuler det som en gang druknet i dåpens bad, og de åpenbarer det nye sinnelaget som dåpen medfører. Slik har de liturgiske klærne fått en viktig symbolfunksjon som henvender seg både til øye og tanke ⁴.

Klær med mening og betydning

Prestskapet og folk flest gikk antagelig kledd på noenlunde samme vis på 200- og 300-tallet, uten at noen særskilt liturgisk drakt skilte seg fra den drakten folk i sin alminnelighet brukte⁵. Rundt 320 gjorde keiser Konstantin biskopene til keiserlige embetsmenn og ikledde dem med den romerske embetsdrakten. Først på 400-tallet skilte man mellom vanlige klær og presteklær, da embetsdrakten ble til liturgisk drakt i Vest-Europa. Årsaken til dette var at moten forandret seg alle andre steder enn i kirkerommet, mens den gamle embetsdrakten ble benyttet bare i gudstjenesten.

1 Martling 1966, side 10

2 Kirkerådet 1990, side 7

3 Danbolt 2001, side 19

4 Danbolt 1999, side 7

5 Danbolt 1999, fra side 7 og Danbolt 2001, fra side 18

Konfirmasjon i Bragernes kirke. Messehagel til venstre av Birte Arneberg, til høyre av Anne Landsverk. (Foto: Sveinung Bråthen)

Dette skillet mellom klær for hellig tjeneste og klær til vanlig bruk, ga de liturgiske klærne en betydning de ikke hadde hatt før. Stolaen hadde på 200-tallet vært et slags lommetørkle eller skjerf som romerne bar rundt halsen til å tørke vekk svette og tårer med. Etter hvert ble stolaens opprinnelige funksjon glemt og prester, biskoper og diakoner visste ikke lenger hvorfor de bar stola. På begynnelsen av 500-tallet foreslo Isidorus av Pelisium å gi stolaen en ny og helt annen betydning. Stolaen skulle minne de geistlige på å være som den gode hyrde, etter ordene i Johannes evangeliet 10,11:

Jeg er den gode gjeteren. Den gode gjeteren setter livet til for sauene.

Å gi mening på denne måten, betegner Danbolt som en typisk etterrasjonalisering for den betydningen som ble tillagt de liturgiske klærne og andre kirketekstiler. Stolaen ble gitt mening gjennom faste bønner ved ordinasjon og hver gang de geistlige tok på seg sin stola. Han skriver:

Under ordinasjonen sa biskopen idet han la stolaen om den unge prestens skuldre: 'Motta denne stola, tegnet på uskyld, fra Herrens egen hånd: vær trofast i din tjeneste og vit at Gud kan øke sin nådes hjelp, om du trenger det - Han - som lever og råder fra evighet til evighet. Amen'. Og så tilføyde han: 'Aksepter Herrens åk, for dette åket er godt og byrden lett' (Matteus 11,30).

Hver gang presten iførte seg stolaen, leste han følgende bønn: 'Gi meg på ny, o Herre, udødelighetens kledning som jeg mistet ved den arvesynd våre første foreldre tilførte oss; og selv om jeg er uverdigg til å nærme meg Deres Hellige Majestet, må jeg likevel få del i den evige salighet. Amen'.

Stolaen er tegnet på å være vigslet. Fra sakristiet i Kristiansand domkirke. Stola av Borgny Svalastog. (Foto: Sidsel Jørgensen)

Etter denne bønningen tok han på seg stolaen, i det han kysset det korset som alltid skal være midt på stolaen slik at det skal hvile på prestens nakke. Korset skal minne om Mattetus 16,24: 'Deretter sa Jesus til disiplene: Om noen vil følge etter meg, må han fornekte seg selv og ta sitt kors opp og følge meg' ⁶.

Et siste forhold som ga betydning til stola og tekstiler i kirkerommet, var de liturgiske fargene som pave Innocent III innførte på 1200-tallet ⁷.

Mer om dette kan du lese i kapittel 11 om kirkeåret og kirkeårets farger.

Kirketekstilenes funksjon

Det er en gammel kjent tradisjon å bringe det beste vi har til kirke ⁸. Vakkert utført håndarbeid har vært et kjennetegn på gode tekstiler gjennom generasjoner.

Paramenter (av latin *parare*; gjøre i stand, pynte) er en gammel fellesbetegnelse på prestens messeklær og kirkens alterskrud ⁹. Messeklærne var prestens bekledning for utførelse av kirkelige handlinger. Embetsdrakten, som besto av sort samarie og hvit pipekrage, var prestens personlige embetsdrakt. Den hvite messeskjorten derimot, til å ha utenpå når han trådte fram for alteret, hørte til i kirken og utgjorde kirkeskrudet.

Alterskrud er en gammel betegnelse på tekstilene som skulle smykke alter og døpefont ¹⁰. Til alteret hørte alterduk (av latin *palla altaris*), brunn (av latin *aurifrisium, prætexta*) og antependium (av latin *ante*, som betyr foran, og *pendere*, som betyr henge). Alterduken skulle være hvit, av lin, til å legge over alterbordet. Brunn var en lang og smal vevd eller brodert bord til å feste på alterduken eller direkte på antependiet, for å dekke kanten på alterbordet. Antependiet var en duk eller et klede som hang på forsiden av alteret for å pryde dette. Som oftest var antependiet med rike mønstre og motiver i broderi eller vev. Tradisjonen med alterskrud lever fortsatt i

Presten får hjelp av klokkeren med å ikle seg messehagelen. Fra sakristiet i Kristiansand domkirke. Messehagel av Borgny Svalastog. (Foto: Sidsel Jørgensen)

6 Danbolt 2001, side 22

7 Danbolt 2001, side 25

8 Danbolt 2001, side 130

9 Engelstad 1941, fra side 134

10 Engelstad 1941

eldre norske kirker, selv om ordet ikke lenger er så vanlig å høre. Ordet paramenter er heller ikke så ofte i bruk.

Kirketekstilenes primære oppgave er todelt ¹¹. Kirkens tekstiler skal være objektive i det som er felles for alle kirker og subjektive til det som gjelder den enkelte kirke, alt etter stil, rom og lysforhold. Hensikten er å være i kirkens tjeneste, tilpasset en funksjon, og samtidig gå inn i en helhet ¹². Tekstilene skal være avstemte til hverandre og til alterpartiet i utformingen, for å gi et helhetlig inntrykk.

Tekstilene skal formidle et innhold og være meningsbærende gjennom å understreke, utdype og forklare for oss det som skjer i kirkeåret og i gudstjenesten ¹³. Dette viser oss tekstilenes liturgiske funksjon.

Gunnar Danbolt ser kirketekstilenes funksjon tilsvarende kirkekunstens. Den skal fungere liturgisk, evangelisk og estetisk ¹⁴:

- Liturgisk funksjon viser seg i liturgiske farger som forteller om rytme og innhold i kirkeåret og symboler som forteller om den liturgiske handlingen i nattverden
- Evangelisk funksjon viser seg gjennom symboler og motiver som uttrykker Jesu liv og lære og forkynner evangeliet
- Estetisk funksjon er til stede når den kunstneriske løsningen fungerer i en helhet med andre tekstiler og er tilpasset kirkerommets eget formspråk, fargeholdning, materialer og symboler.

Denne formen for tekstilkunst er ikke fri, hevder Danbolt, men har en bundet form i innhold, format og funksjon. Han uttrykker det slik:

Skal kirkeutsmykningen bli til kirkekunst, må den funderes i liturgien, og slik utfolde seg innenfor dens rammer. Samtidig må den være kunst i evangeliets forstand - åpen, grensesprengende og ukonvensjonell ¹⁵.

I vår kirkes regler for liturgisk inventar og utstyr vises det til: *Kirken kan ta all kunst, alle kunstformer og alle kunstuttrykk i bruk i kirkerommet med dets liturgiske inventar og utstyr, så sant det tjener det kristne budskap og lar kirkerommets særlige egenart komme til utfoldelse. ¹⁶.*

11 Lange 1966, side 134

12 Christie 1991, side 60

13 Danbolt 2001, fra side 19

14 Danbolt 1986, fra side 59 og Svalastog 1999, fra side 40

15 Danbolt 1986, side 76

16 Regler for liturgisk inventar og utstyr 2015, kap 1 § 24

Kapittel 2

Embetsdrakt byttes ut med liturgisk drakt

Samarie – mote fra reformasjonstiden

Den sorte samarien var embetsdrakt i reformasjonstiden. Sammen med hvit pipekrage sto samarien for en allsidig bruk gjennom hele reformasjonstiden ¹⁷. For Martin Luther var samarien en doktorkappe. Prester, som kongens embetsmenn, brukte den som sin personlige drakt, enten de befant seg i eller utenfor kirken. Pipekrage var datidens mote, som alle brukte, også kvinner og barn. Samarie og pipekrage hadde ingen liturgisk funksjon.

Messeskjorten, eller messeserk som den opprinnelig ble kalt, var den hvite kjortelen som presten iførte seg utenpå samarien når han skulle tre fram for alteret. Messeskjorten hadde dermed en liturgisk funksjon. Av messeskjorter eksisterte det to hovedtyper; alba og røklin.

Alba var den messeskjorten som ble brukt i Norge fram til reformasjonen. Ordet alba er latinsk og betyr hvit. Det var opprinnelig en fotsid kjortel - hvit - som bygde på antikkens tunika ¹⁸. Denne før-reformatoriske modellen, som senere kalles for den tradisjonelle, romersk-katolske albamodellen, hadde forholdsvis trange ermer og ble brukt med et belte om livet. Modellen er fremdeles i bruk i den romersk-katolske kirken, likeså i den svenske og den anglikanske kirken.

Her i landet ble det vanlig med røklin etter reformasjonen. Tradisjonen med samarie som embetsdrakt fortsatte også etter reformasjonen, mens alba ble byttet ut med røklin. Denne messeskjorten hadde åpning foran og vide ermer, var omfangsrik og ble brukt uten belte. Vidden skyldtes at presten ofte trengte å bære pels under, for å holde på varmen i de kalde kirkene.

Den lutherske tradisjonen med samarie som embetsdrakt for prestene hadde holdt seg gjennom 400 år, da 1960-årene kom og tiden var moden for en forandring ¹⁹. Sett i et større perspektiv var den gamle prestekjolen å betrakte som en kortvarig, europeisk mote fra reformasjonen og fram til vår tid.

Alba og stola – liturgisk drakt for vår tid

Interessen for prestedrakt og tekstiler i det sakrale rom økte i takt med de første arbeidskirkene som ble bygd på 1950-tallet. Inspirert av Andre vatikankonsil i Den katolske kirken (1962 – 1965) opplevde lutherske kirker en stadig økende liturgisk bevissthet utover 60-tallet. Hvorvidt samarien fortsatt skulle være prestekjole, ble aktualisert. I tiårene senere skulle store liturgiske endringer i Den norske kirke inntreffe; innføring av fire liturgiske farger for kirkeårstidene i 1969, ny ordning for høymessen i 1977 og til slutt ny prestedrakt i 1980.

17 Lange 1966, side 134

18 Kirkerådet 1990

19 Den norske kirkes presteforening 1971

*Korsvandring på langfredag i Kristiansand.
(Foto: Sidsel Jørgensen)*

Spørsmålene om en særlig representasjonsdrakt for prester og en ny liturgisk drakt for vår kirke, ble første gang forelagt Liturgisk Nemnd av sentralstyret til Den norske kirkes presteforening i 1961²⁰. Synet på prestens rolle som embetsmann var under endring. 18 prester fra Stavangerområdet oppfordret i 1965 presteforeningen til å ta initiativ til en reform for vår kirkes prestedrakt, med utgangspunkt i at pipekragen ble sløyfet og erstattet med en passende snipp, som det står referert i uttalelsen Liturgisk Nemnd kom med i 1966.

Uttalelsen, som fikk tittelen *Prestens embetsdrakt og kirkens liturgiske klær*, viste at det var delte meninger om hvorvidt den gamle prestedrakten i det hele tatt skulle fortsette å gjelde²¹. Et mindretall holdt fast på at samarie og pipekrage var alminnelig godkjent og respektert i menighetene og derfor burde beholdes, mens flertallet ville noe langt mer og mente at en forenkling kunne være overveielse verd. Tradisjon og kulturhistoriske interesser var de viktigste argumentene for å beholde den gamle drakten, mens utsagn om drakten som tung, ubekvem og upraktisk å bære, bevege seg i og å frakte med seg, var blant argumentene for en forandring.

Uttalelsen til Liturgisk Nemnd påpekte flere grunner for å ønske en forandring. Søm av samarie var et spesialisert skredderarbeid. Samarien var kostbar å anskaffe og komplisert å sy. Kunsten å lage og vedlikeholde pipekragen var ikke mindre avansert. Begge deler krevde håndverkere med en fagkunnskap som det etter hvert ble mangel på her i landet.

Enda viktigere var nok den endringen som hadde funnet sted i synet på prestedrakten etter andre verdenskrig og en stadig voksende liturgisk bevissthet. Store grupper i folket forbandt den gamle prestedrakten med et overveiende sosialt bestemt embetsmannssyn,

20 Den norske kirkes presteforening 1966, side 2

21 Den norske kirkes presteforening 1966, fra side 4

som førte til et voksende ønske blant mange av kirkens prester om forandringer. De mente at begrunnelsen for å beholde samarien ikke lenger var tilstede. Drakten hadde hatt sin opprinnelse i renessansens profane drakt og ble innført for å gi prester en embetsdrakt. Den skulle være en verdig uniform for prestestanden til representasjon i mer sivile sammenhenger. Med årene var samarien blitt tillagt en liturgisk funksjon som konserverte et gammelt syn på gudstjenesten, hvor Liturgisk Nemnd refererte til folks oppfatning av gudstjenesten med den sorte høytidelighet på bekostning av gudstjenestens karakter av fest og glede ²².

Presteforeningen gikk til slutt inn for at en helt ny liturgisk drakt skulle innføres for prester i Den norske kirke, mens søsterkirker i Danmark, på Island og enkelte steder i Tyskland fremdeles holder på den gamle samarien.

Kapittel 3

Vedtak om liturgisk drakt i perioden 1980 til 2015

Alba og stola for prester

Formelt skjedde innføringen av ny drakt med alba og stola for prest ved kongelig resolusjon av 30. mai 1980 og kirkedepartementets rundskriv fra 4. februar 1981. Heretter skulle alba og stola være kirkens nye liturgiske plagg, i tillegg til messehagel og bispekåpe.

Fram til ny Kirkelov ble innført i 1996, ble liturgiske spørsmål for Den norske kirke vedtatt ved kongelig resolusjon av Kongen i statsråd. Forskrifter om innføring av liturgiske farger i 1969 og om ny liturgisk drakt i 1980 og 1985 ble alle gitt ved kongelig resolusjon. Men da Stortinget vedtok ny kirkelov, Lov av 7. juni 1996 nr 31 om Den norske kirke, ble Kirkemøtet gjort til øverste representative organ for Den norske kirke.²³ Kirkemøtet fikk myndighet i liturgiske saker og har senere fattet flere nye vedtak for liturgiske klær.

Kirkerådet ble det utøvende organ som skal iverksette vedtak i Kirkemøtet. Kirkerådet skal til enhver tid sørge for en gjeldende veiledning for bruk av liturgiske klær.

I 1982 ble Draktutvalget opprettet, i et samarbeid mellom Bispemøtet og Presteforeningen. Draktutvalget kom to år senere ut med *Den nye prestedrakten i Den norske kirke*, et lite hefte som ga veiledning til retningslinjene for prestenes tjenestedrakt og for økonomi- og eiendomsforhold av denne ²⁴. Her kommer det fram at Bispemøtet allerede våren 1981 hadde anbefalt retningslinjer for bruk av den nye liturgiske drakten. Samme høst forelå liste over anbefalte symboler på stola.

22 Den norske kirkes presteforening 1966, side 5

23 Lov av 7. Juni 1996 nr 31 om Den norske kirke

24 Den norske kirkes presteforening 1984

Velsignelsen avslutter gudstjenesten i Sofiemyr kirke. Glassmaleri av Oddmund Kristiansen. Stolaen er levert av Tre-Bäkkar. (Foto: Bo Mathisen)

Alba for diakoner og kateketer

Ved kongelig resolusjon av 1. november 1985 ble Kirkemøtet gitt myndighet til å fastsette retningslinjer for bruk av liturgiske klær i Den norske kirke ²⁵. Dette skulle gjelde også for andre enn presteskabet. I praksis betydde det alle prester, diakoner, kateketer, klokkere, kirketjenere, organister og menighetssekretærer. For diakon og kateket skulle alba, men ikke stola, være liturgisk drakt.

Et enhetlig regelverk ble utarbeidet og den 11. november 1988 kunne Kirkemøtet fastsatte Den norske kirkes *Retningslinjer for bruk av liturgiske klær* ²⁶. Liturgiske klær skulle forstås som klær man bærer under utførelse av liturgiske tjenesteoppdrag i gudstjeneste og kirkelige handlinger. Retningslinjene trådte i kraft fra 1. januar 1989.

Kirkerådets oppgave var å utarbeide veiledningen til retningslinjene og ga i 1990 gi ut veiledningsheftet *Liturgiske klær i Den norske kirke* ²⁷. Regelverket var bindende for de ansatte i Den norske kirke.

De detaljerte forskriftene kan forklares med at Den norske kirke sto overfor noe helt nytt med overgangen til liturgisk drakt. I motsetning til den katolske kirke og lutherske

25 Kirkerådet 1990, side 3

26 Kirkerådet 1990, side 3

27 Kirkerådet 1990

søsterkirker, som har en ubrutt historie bak seg med bruk av alba og stola, var vi uten erfaring og hadde ingen tradisjon å forholde oss til. Riktignok brukte de norske prestene alba som messeskjorte før reformasjonen. Men nå handlet det om en tjenestedrakt av en helt ny albamodell og med stola til, hvor føringer for modell, materialbruk og utførelse ble nødvendige. Samtidig ble biskopen gitt myndighet til godkjenning, en funksjon som biskopen i fellesskap med fylkesmannen tidligere hadde hatt i kraft av stiftsdireksjon.

Diakonen i Kristiansand domkirke med stolaer i fire liturgiske farger, av Borgny Svalastog. (Foto: Lin Dybvik)

Alba og stola for alle vigslede tjenestegrupper

Bispemøtet anbefalte i 2010 i saken om diakontjenesten i kirkens tjenestemønster, at vigslet diakon i liturgisk tjeneste skulle bære stola ²⁸. På bakgrunn av denne saken innførte Kirkemøtet i 2013 skråstilt stola til alba for vigslet diakon ²⁹. To år senere, på Kirkemøtet i 2015, ble vigslingsrett innført for kateket og kantor, med skråstilt stola til alba for begge tjenestegrupper ³⁰.

Kirkerådet fikk samtidig i mandat å revidere de gamle retningslinjene og utarbeide nye regler. Dette førte fram til den nye forskriften - [Regler for bruk av liturgiske klær](#) – vedtatt i Kirkerådsmøtet 4. desember 2015. *Kirkerådets veiledning til regler for bruk av liturgiske klær* fra 2018 presiserer og utdyper disse.

I *Regler for bruk av liturgiske klær* står det om liturgisk drakt:

Liturgisk drakt bæres av prest, diakon, kateket og kantor under utførelse av liturgiske tjenesteoppdrag.

28 Bispemøtet 2010, sak BM 3/10

29 Kirkemøtet 2013, sak KM 8/13

30 Kirkemøtet 2015, sak KM 6/15 og 7/15

Stola er tegn på vigslet tjeneste. Liturgisk drakt for prest er alba med rettstilt stola. Liturgisk drakt for diakon, kateket og kantor er alba med skråstilt stola.

Liturgisk drakt for prestevikar er alba. Liturgisk drakt for diakonisse kan være diskonissedrakten.

Liturgisk drakt for leke gudstjenesteledere og for medliturger er enkel, hvit kappe. Dersom liturgisk drakt ikke brukes, anvendes høvelig sivil drakt.

Liturgisk drakt brukes med eller uten hvitt singulum (belte). Til liturgisk drakt brukes sorte sko ³¹.

Alba eller hvit kappe for leke

Kirkemøtet i 1988 vedtok at leke gudstjenesteledere og medliturger kan bruke enkel, hvit kappe ved liturgiske handlinger. Dette er særlig aktuelt for leke som gjør altertjeneste eller assisterer ved utdeling av nattverden. De handler i kraft av et kirkelig oppdrag etter godkjenning av biskopen og ikke som en privatperson. For tekstlesere er situasjonen litt annerledes, i det de handler på vegne av menigheten. I begge tilfellene er det lagt inn en valgfrihet, når forskriften viser til høvelig, sivil drakt dersom liturgisk drakt ikke anvendes. Med «høvelig, sivil drakt» forstås høytidsklær eller vanlig pent antrekk.

Det er menighetens oppgave å vurdere ordningen med antrekk for leke som har en liturgisk funksjon i gudstjenesten. Det finnes gode teologiske grunner for å bruke hvit kappe. Her opptrer man ikke på egne vegne, men med et kirkelig mandat til å utføre en tjeneste. Noen kan kanskje føle det uvant, mens andre igjen tenker at kappen vil være en fin måte å markere den ordnede tjenesten på. Noen menigheter har anskaffet egne kapper for sine leke, mens andre steder benytter man konfirmantkappene. Spørsmål om den hvit kappe og hva slags kappe dette skal være, behandles av menighetsråd og kirkelig fellestråd.

Naturlig nok vil det være opp til den enkelte menighet å vurdere om leke med liturger skal bære hvit kappe. I Alminnelige bestemmelser for hovedgudstjenesten vises det til dette i pkt 17 til Regler for bruk av liturgiske klær ³²

De liturgiske plaggene og deres eiendomsforhold

Den vigslete anskaffer sin egen drakt og eier denne. Plaggene som inngår i liturgisk drakt er fotsid, hvit alba og stola i kirkeårstidens liturgiske farger. Om eiendomsforhold står det i *Regler for bruk av liturgiske klær*:

Utgiftene til alba og stola for de tjenestegrupper som er pålagt å bruke dette, dekkes av arbeidsgiver etter satser som fastsettes etter forhandlinger. Ved siden av liturgiske klær som tilhører den enkelte tjenesteinnehaver, bør det i alle kirker finnes et sett med liturgiske klær som er tilpasset kirkerommet og det øvrige liturgiske utstyr. Det bør også være tilgjengelig

31 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.1

32 Den norske kirkes gudstjenestebok 2011

liturgiske klær for tjenesteinnehavere som ønsker å bruke slike uten å ha plikt til det; utgiftene dekkes av kirkelig fellesråd. Også gravferdskappe betales av kirkelig fellesråd ³³.

Messehagel, med eventuell stola som hører til, regnes til prestens liturgiske plagg når de er i bruk, men eies av menighetsrådet og tilhører kirken som annet liturgisk inventar og utstyr.

Kirkens liturgiske inventar og utstyr er definert i [Regler for inventar og utstyr](#):

Alba, stolaer i fire liturgiske farger, messehagler, fortrinnsvis hvit og grønn, og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjenester og andre tjenester. Kappe til bruk på kirkegård/gravlund ved gravferd. Hvite kapper til konfirmanter ³⁴.

Konfirmanter i Bragernes kirke (Foto: Sveinung Bråthen)

Biskopens korkåpe (bispekåpe) eies av bispedømmerådet. Det gjelder både hovedkåpen og reisebispekåpen dersom bispedømmet har det. Bispekorset følger bispekåpen ved vigsling av ny biskop.

33 Regler for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 3.1 og 3.2 med veiledning

34 Regler for liturgisk inventar og utstyr, kap. 4 § 16

Kapittel 4

Alba

Alba med hvit stola på prest i Moss kirke. Stola av Kirsten Irgens.

Økumenisk alba

Alba bæres i Den norske kirke av prest, biskop, diakon, kateket og kantor i liturgisk tjeneste. Og så prestevikarer eller leke gudstjenesteledere og medliturger kan bære alba.

Albaen er tegnet på å være *ikledd Kristus*. Liturgisk tjeneste er en ordnet tjeneste, hvor liturgien er en ordnet handling. Liturgen står fram, ikke som privatperson, men ut i fra et kirkelig mandat. Den hvite kjortelen er et synlig tegn for utførelse av liturgiske handlinger.

Albamodellen som Den norske kirke innførte i 1980, er en økumenisk albamodell ³⁵. Ordet økumenisk kommer av økumenikk (fra gresk *oikoumene*; den bebodde verden) og står for det som omfatter den verdensvide kirke; det som fremmer kirkens enhet. Den hvite kjortelen bygger på antikkens tunika, som en fotsid og mer folderik drakt i ett stykke, uten belte og uten halsduk. Den var ment å være en selvstendig drakt. Fra tidligere er den klassiske, romersk-katolske albamodellen mest kjent.

Modellen ble utviklet hovedsakelig av kunsthåndverkere i progressive, katolske miljøer på kontinentet etter andre verdenskrig. Den har god ermevidde og ryggfolder og skal brukes direkte utenpå sivile klær. Betegnelsen den økumeniske alba kom av at den raskt fikk stor anvendelse i de fleste større kirker.

Mønsterrettighetene for godkjent alba i Den norske kirke er utarbeidet for de ulike albamodellene og innehas av Kirkerådet. Det er åpen adgang for kunstnere eller andre til å sy alba etter godkjent mønster.

Prestemodellen har rund krage med linning, mens albamodellen for kateket og diakon har trekantformet krage som går ned i en spiss i nakken.

Kantors alba har samme trekantformete krage og smalere kappe og ermer. Det er for å gi albaen en mer funksjonell tilpassing til kantorens tjenesteutøvelse. Smalere ermer gjør det enklere å dirigere og spille. Dessuten gjør en lukning foran til å åpne nedenfra, det enklere å sitte ved orgelet. Der hvor det er tradisjon for det, kan kantor og organist bruke korkappe eller cassock med røklin.

Teologiske studenter som prestevikarer bruker samme alba som er for prester. Andre med liturgisk tjenesteoppdrag kan bruke enkel, hvit kappe. Det er ikke utarbeidet noe mønster for denne.

Albaen skal falle folderikt og fritt. Den skal gi et hovedinntrykk av hvitt. Hvit har mange nyanser. Halvbleket og ubleket materiale anbefales. Samspillet mellom hvit alba, hvit messehagel, hvit stola og alterparti må gi et godt og helhetlig uttrykk.

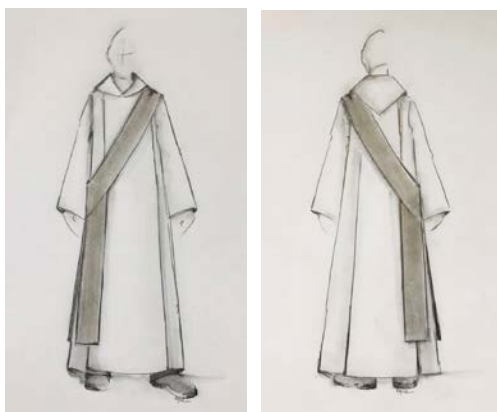
Bestemmelser om alba

I [Regler for bruk av liturgiske klær](#) står det om alba:

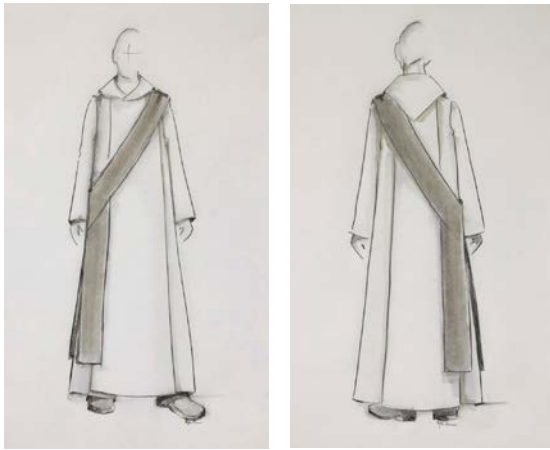

Alba godkjent for bruk i Den norske kirke er en fotsid, hvit kappe med de presiseringer for utforming og valg av stoff som Kirkerådet fastsetter. Stoffet skal være ugjennomskinnelig og ha tyngde for å gi et mykt og godt fall.

Alba for prest har halslinning til krage, vide ermer og folder i ryggen. Når teologistudenter fungerer som prestevikarer, kan de bruke samme slags alba som prest.

Alba for diakon og kateket har trekantformet krage som går ned i spiss bak i nakken, vide ermer og folder i ryggen.

Alba for kantor har samme trekantformete krage, men smalere ermer og kappe egnet for kantorens tjenesteutøvelse. Kantor og organist kan bruke korkappe eller cassock med røklin der det er tradisjon for det ³⁶.

(Illustrasjoner: Anita Eriksen Zagury)

Kapittel 5 Stola

Gravferd. Stola fra Savile Row. (Foto: Anders Bergersen)

Retstilt og skråstilt stola

Stola er et bånd til å legge rundt nakke eller over venstre skulder for å bæres utenpå albaen. I Den norske kirke bærer prest og biskop retstilt stola og vigslet diakon, kateket og kantor

36 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.2

bærer skråstilt stola. Stolaen er selve tegnet på å være vigslet. I tillegg til Regler for bruk av liturgiske klær er veiledningen til disse reglene viktige å sette seg inn i ³⁷.

Opprinnelig het stola *orarium* på latin og inngikk, som allerede nevnt, i romernes bekledning på 200-tallet ³⁸. Dette sjalet, eller nærmere sagt servietten til å tørke vekk svette og tårer med, ble lagt over venstre skulder. Fra det kommer diakonens skråstola. På 800-tallet gikk man over å kalle orariet for stola. Det ble kraftig smalnet i formen og inngikk i den liturgiske drakten for biskoper, prester og diakoner. Men stolaen var ennå ikke blitt så smal som vi kjenner den i dag.

Rettstilt stola ligger rundt nakken for prest og biskop, mens den skråstilte ligger over venstre skulder for diakon, kateket og kantor. Båndet bæres utenpå albaen og bør ikke være for bredt. Bredden skal være fra 8-12 cm, avhengig av størrelsen på vedkommende som skal bære stolaen. For de fleste vil en bredde mellom 8 og 10 cm på en rettstilt stola være det som fungerer best. En skråstilt stola bør ikke være bredere enn 10 cm. Stolaen skal ha en lengde som slutter ca 15 cm over albaens nedre kant. Stola er vanligvis vevd i ull, silke eller lin, hvor symbolikk og ornamenter inngår i vevingen eller er brodert eller applikert på stolaen.

Gresk kors i nakken på to prestestolaer. Stola til venstre fra Savile Row. Stola til høyre vevd av Asborg Hærås. (Foto: Leif Gabrielsen)

Stolpene på en rettstilt stola møtes i en spiss bak i nakken. Stolaen kan også være fasongsydd til å ligge i bue rundt nakken eller til å stå opp i nakken. Den legger seg penere

37 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt. 1.3

38 Danbolt 1999 side 13ff.

når den følger nakkens kurve og ligger ned i bue, enn ved å stå opp. Stolaen skal oppfattes som et sammenhengende bånd og være gjennomført med lik bredde. Dette er viktig å være oppmerksom på dersom stolaen fasongsys rundt nakken.

En skråstilt stola er sydd sammen over venstre skulder og går med en stolpe på hver siden av kroppen ned til høyre hofte hvor de føyes sammen med en hekte eller liknende. Derfra faller stolpene rett ned. Også den skråstilte stolaen skal gjennomføres med lik bredde.

Liturgiske farger på stola

De liturgiske fargene på stola er hvit, rød, fiolett og grønn. Hovedfargen på en hvit stola kan være svakt gul/gyllen, eventuelt med hvit dekor. Til fiolett stola er sølv eller gråtonet dekor sterkt å anbefale.

Reglene sier at det i stedet for enkeltstolaer kan være vendbare stolaer med én liturgisk farge på hver av sidene. Vendbare stolaer med to "framsider" er mer utsatt for slitasje enn de enkeltsidige. Når broderi eller applikasjon gnisser mot kroppen (albaen), kan disse lett skades.

Stola bæres innenfor den verdensvide kirke av vigslende tjenestegrupper som biskop, prest og diakon i den romersk-katolske kirke, den ortodokse kirke, metodistkirken og i anglikanske, presbyterianske, lutherske og andre protestantiske kirker. Også innenfor de ortodokse kirkene bærer biskoper, prester og diakoner ulike former for stola. Prestevikarer bruker ikke stola.

Symboler på stola

I kapittel 10 om kristne symboler, står det nærmere om symboler på stola. Det står også om stolaens symbolske betydning og om stolaen som tegn på vigsling. Liturgiske farger på stola er tema i kapittel 11 om liturgiske farger.

Maltezerkorset på skulder til skråstola. Detalj av hektemanordning for skråstola. Kunstner og foto: Kristin Lindberg.

Sørsamisk stola og singulum. Stola kantet med garvet skinn av Maja Dunfjeld. Singulum av Kristina Bendiksen.

Kantor i Modum kirke med skråstola av Kristin Lindberg. (Foto: Bo Mathisen)

Bestemmelser om stola

I [Regler for bruk av liturgiske klær](#) står det om stola:

Stola godkjent til bruk i Den norske kirke skal ha bredde 8-12 cm. Lengden skal være slik at stolaen slutter ca. 15 cm over albaens nedre kant. Stoffet skal være et fastvevd og holdbart materiale som faller godt.

Stola for prest legges rundt nakken og bæres slik at stolastolpene henger rett ned foran. Stola for diakon, kateket og kantor bæres over venstre skulder på albaen. Stolastolpene føres skrått over forsiden og baksiden av kroppen til motsatt side, hvor stolpene hektes sammen ved høyre hofte. Fra hoften faller stolpene rett ned.

Stolaen er et symbol i seg selv. Stola for prest skal ha kors i nakken. Stola for diakon, kateket og kantor skal være utstyrt med et kors på venstre skulder. Dersom det skal være flere symboler på stolaen, må det tilstrebes enkelhet. Symboler må være klare og samordnet i motivvalg og utførelse. Fargen på stolaen bestemmes av kirkeåret og de kirkelige handlinger etter retningslinjer for liturgiske farger. Fargene er hvitt, rødt, fiolett og grønt. En stola kan ha én farge, eller vær vendbar med to farger.

Ved bruk av messehagel, bæres stolaen alltid under messehagelen ³⁹.

Se hele [Retningslinjer for bruk av liturgiske farger](#)

Kapittel 6

Messehagel

Rød liturgisk farge på stola og messehagel i Gulset kirke. Kirkens utsmykning og kirketekstiler er laget av kunstneren Borgny Svalastog. (Foto: Leif Gabrielsen)

Liturgisk plagg

Messehagel bæres av forrettende prest under nattverdfeiring og på høytidsdager. Messehagel kan også bæres av forrettende prest i prosesjon og altertjeneste ved konfirmasjon, kirkejubileum og liknende fester.

Når en prest anvender messehagel, inngår plagget i den liturgiske drakten. Messehagel bæres utenpå alba og stola. Messehagel har en lang tradisjon som et plagg for messen, for nattverden og på høytidsdager og ikke primært som festplagg. Helt til middelalderen ble messehagelen båret av alle grader geistlige og det ved en hel rekke anledninger ⁴⁰. Men så ble bruken innskrenket til hovedgudstjenesten, der bare biskoper og prester bar den, altså de vigslede. Slik har det vært siden og slik er det fastlagt i Den norske kirkes vedtatte regler, hvor det heter at messehagel ikke bæres av andre enn prest og biskop.

Ordet messehagel har vi fra det norrøne navnet for kappe, *hakul*. Opprinnelig kommer ordet fra det latinske *casula*, som betyr lite telt og skulle symbolisere at presten trådte inn i kjærlighetens tempel ⁴¹. Av det fikk messehagelen tidlig betydning som kjærlighetens kledning.

Når biskopen ikledde presten messehagelen, het det:

40 Kirkerådet 1990, side 8

41 Danbolt 1999, fra side 15

Aksepter denne prestelige drakt som representerer kjærligheten; for Gud er mektig nok til å øke kjærligheten i din sjel og slik fullkommengjøre sitt verk. Amen ⁴².

*Nattverd i Kristiansand kirke. Messehagel av Borgny Svalastog. Stola til høyre fra Slabbinck.
(Foto: Sidsel Jørgensen)*

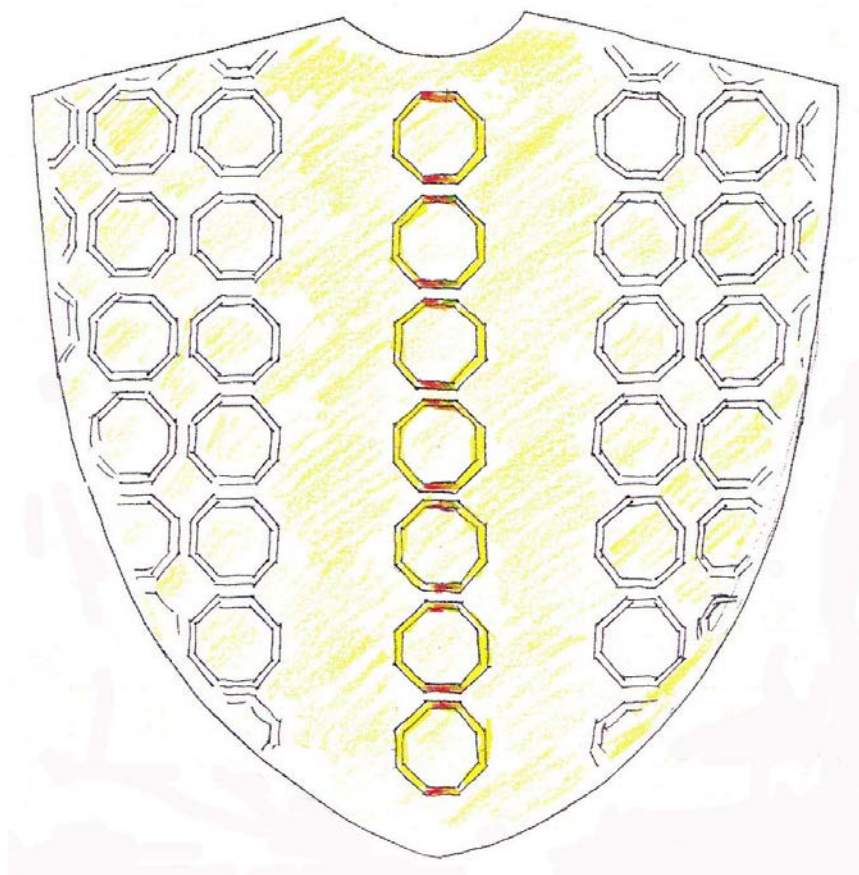
42 Danbolt 1999, side 15

Form

For- og bakstykket på messehagelen er sydd sammen over skuldrene, med åpning for hodet. Messehagelen skal ha god vidde for å kunne falle mykt over skuldrene og nærmest dekke armene. Lengden skal være ca 125 cm. Den vide formen forutsetter et lett, mykt og holdbart materiale. En messehagel er vanligvis laget av ull eller silke, eller som en kombinasjon mellom to av disse.

Formen på messehagel har utviklet seg gjennom tidene ⁴³. Paulus forteller i 2 Tim 4,3 om kappen, *paenula*, som et vinterplagg til beskyttelse med mot regn og kulde. Formen var sirkelrund med hull i midten til hode, fotsid og ofte med hette. Den store vidden dekket armene. Plagget var kjent fra antikkens toga, var forløper til *paenula* og inngikk i den romerske drakten. På 300-tallet fikk plagget en mer framskutt plass i dagliglivet til erstatning for togaen og skiftet navnet til *planeta*. Den store, vide formen var upraktisk i bruk. For å gjøre messehagelen mer praktisk, skar man på 500-tallet av stoffet over armene. Da navnet på messehagel ble endret til *casula* på 600-tallet, kunne det karakterisere formen som «lite telt» mer riktig.

Skisse av forstykket på en messehagel i casulafom, til bruk i Den norske kirke. Denne har bredde 125 cm og lengde 128 cm. Av Turid Lundby.

43 Danbolt 1999, side 15

Valkendorf-messehagelen i Nidarosdomen i skapulierform, tilskåret over skuldrene med for- og bakstykke. En kraftig, mørkerød fløyel messehagel med rikt broderi i fargene sølv, gull, hvit, rød og blå. Messehagelen var en gave fra «Kvindernes innsamling til rosevinduet i Nidarosdomen» i 1930. Denne er kopi av den originale Erik Valkendorf-messehagelen i København fra 1520, utført i 1930 av Ester Tybring Struve. (Foto: Vidar Kristensen)

Formen ble igjen endret da tunge og stive fløyels- og gullbrokadestoffer ble moderne på 14-1500 tallet⁴⁴. Brokadestoff var tettvevd med silke- gull- og sølvtråder, som kunne gi rike mønstringer. Silketrådets egenskaper gjorde silkeveving til en høyt skattet kunstart. Men å bære en messehagel i brokade, var tungt og ubekvemt. Det gikk bedre da man skar den kortere og i fiolinform foran, mens bakstykket ble skåret til som et svakt buet rektangel. Denne formen i skapulierfasong (*skapular* av middelalderlatin; skulder), gjorde messehagelen mer hendig å bruke under nattverden.

Etter renessansen gikk man tilbake til bredere utgaver der stoffet igjen henger mykt utover skuldrene.⁴⁵ Formen var både vakrere og mer verdig. Likevel ble det stadig laget messehagler i fiolinform som var sydd sammen over én skulder og hadde metallhefter til å feste med over den andre. Skapulierformen var praktisk til samarie, pipekrage og messeskjorte. I Norge var messehaglens i dyprød, svart eller brun speilfløyel, de mest vanlige.

Dekor, symboler og farger

Messehagelen var opprinnelig uten utsmykning. Praktfulle stoffer ble sett på som tilstrekkelig i seg selv og utsmykning begynte man med først på 1100-tallet. Motiv ble påført i høymiddelalderen, ikke for å gi den et kristent symbol, men av praktiske årsaker. Brede og vakre bånd, gjerne vevde i gull- eller sølvtråd, ble sydd over for å skjule sømmene. Båndene skulle styrke sømmene over skulder og nakke for å unngå at de begynte å rakne. En søm på langs dekket av brede bånd ble til søyle eller stolpe. Ved å supplere med et tverrbånd over stolpen, oppsto kors som motiv. Gaffelkorset eller y-korset var det mest vanlige. Gaffelkorset fikk på denne måten en kristen betydning, mot tidligere bare å være et profant symbol. Dette skjedde først på 1200-tallet.

Speilfløyelmessehagler var nærmest enerådende i Norge etter reformasjonen. De var som oftest

44 Engelstad 1941, side 8

45 Danbolt 1999, side 15

utsmykket med et latinsk kors i brede gull- eller sølvbånd på ryggen og med en tilsvarende stolpe som en rett søyle foran.

Fornyelsen med bruk av liturgiske farger i vår kirke, fikk gjennomslag på 1960-tallet. Messehagler har siden vært utført i kirkeårets farger og igjen med en større rikdom av symboler. Da samarien ble byttet ut med alba, kom casulaformen tilbake som anbefalt form på messehagel.

Prest i Moss kirke med rød stola og messehagel av Kirsten Irgens.

Bestemmelser om messehagel

I [Regler for bruk av liturgiske klær](#) står det om messehagel:

Messehagel (casula) lages helst av lett, mykt og holdbart materiale. Den bør ha god lengde (ca. 125 cm) og vidde. Messehagel skal bæres av forrettende prest under nattverdfeiring og på høytidsdager. En prest som assisterer ved nattverden, bærer alba og stola. Messehagel kan også bæres av forrettende prest i prosesjon og altertjeneste ved konfirmasjon, kirkejubileum og liknende kirkelige fester. Messehagel bæres ikke av andre enn prest og biskop ⁴⁶.

Reglene uttrykker om eierforhold:

(...) bør det i alle kirker finnes et sett med liturgiske klær som er tilpasset kirkerommet og det øvrige liturgiske utstyr ⁴⁷.

Stola og messehagel i kirkens eie bør være tilpasset hverandre i utførelsen slik at helhetstinntrykket ikke spriker. De skal også være tilpasset kirkens øvrige tekstiler og utformingen av kirkerommet. Det vil være behov for messehagler i de fire liturgiske fargene, fortrinnsvis hvit og grønn ⁴⁸.

46 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.4

47 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 3.2

48 Regler for liturgisk inventar og utstyr 2015 § 16

Kapittel 7 Bispekåpe

Alle biskoper samlet etter vigsling av preses i Nidarosdomen 2. oktober 2011. Bispekåpene er av følgende kunstnere, fra venstre: Bjørgvin: Tone Saastad. Stavanger: Frøydis Haavardsholm. Nidaros: Håkon Gullvåg. Nord-Hålogaland: trolig fra Calenda, Sverige. Oslo: Marit Lislerud. Preses: reisebispekåpe av Anita Eriksen Zagury. Hamar: Borgny Svalastog. Tunsberg: Aasmund Eseral og Frøydis Haavardsholm. Møre: Borgny Svalastog. Sør-Hålogaland: Ann Rasmussen. Agder og Telemark: Borgny Svalastog. Borg: Reisebispekåpe av Marit Lislerud. (Foto: Roar Langø).

Bispekåpe bæres av biskop sammen med alba, stola og gullkors ⁴⁹. Den er opprinnelig en korkåpe, et plagg som har sitt opphav i den katolske kirke, men som brukes også i en del andre kirker. I Den norske kirke brukes korkåpe bare av biskopene og derav kom navnet, bispekåpe ⁵⁰. Navnet korkåpe oppsto fordi plagget tidlig ble brukt i prosesjoner og i koret av ikke-forrettende prester.

49 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.6

50 Hosar 2009

Bispekåpen til Hamar fra 2007. Kåpens tema er «Pilegrimsvandring», menneskene på vandring mot troen. Bilder og symboler på stolpene og skjoldet har lange tradisjoner i kristen kunst, men er her gitt en ny og moderne kunstnerisk utforming. Kunstner: Borgny Svalastog. (Foto: Kirsti Hovde)

Også bispekåpen er et liturgisk plagg med bestemte funksjoner ⁵¹. Den er liturgisk i den forstand at den skal brukes i kirkelige sammenhenger ved utøvelse av biskopens embetshandlinger som bispevigsling, presteordinasjon og vigsling av diakon, kateket og kantor. Dette tydeligste verdighetstegnet for bispeembetet brukes også ved kirkevigsling, kirkejubileer og andre liturgiske oppdrag i biskopens tjeneste. Korkåpen kan også brukes i prosesjon. I senere år har bruken av bispekåper blitt utvidet i forhold til tidligere tider.

Form

Formen av en halvsirkel, *pluviale* (av latin; korkåpe), var kjent som regnslag i antikken og forløperen til korkåpe. Kåpen har også vært enda større, som en stor sirkel med hull til hodet i midten. At kåpen fikk formen med å være åpen foran var for å likne en kappe uten sømmer lik den Jesus skulle ha blitt svøpt med ⁵². Det var en vidtfavnende kappe med beskyttende hette til, for å verne seg mot regn og kulde på reise.

En bispekåpe skal falle pent over skuldrene og gå helt ned til gulvet. Siden bispekåpen vil være utsatt for slitasje, må den kunne beholde formen og være funksjonell i bruk. Bispekåpen kan fortsatt virke stor i omfang, men er normalt smalnet inn og tilskåret over skuldrene for å ligge

51 Danbolt 2005, fra side 4

52 Dean 1981, side 47

Bjørgvins nye reisebispekåpe fra 2004 har mottoet «Glimt av lys». En reisebispekåpe skal kunne brukes på reiser i all slags vær. På Vestlandet kan det være kort vei mellom mørke og lys, mellom tungt værlag og sterke glimt av sollys. Dette har ført tankene til korset. Utformingen med korsformet mønster i falder på sidene, kan ved et vindkast eller en bevegelse plutselige åpenbare dette lysglimtet, når det lysende korset viser seg i det dunkle blå. Kunstneren er Tone Saastad. (Foto: Jens Z. Meyer)

stødig. Det er viktig at den kan sys om for å tilpasses ulik kroppsfasong og høyde når en ny biskop skal overta etter den forrige.

Skjoldet og stolpene er utført i tekstil med vevde, broderte eller applikerte motiver fra bibelske fortellinger. Spennen som skal holde kåpen sammen over brystet, er oftest et vakkert utsmykket tekstilarbeid eller laget i sølv.

Om formen på en bispekåpe skriver kunsthistoriker Kåre Hosar i et hefte som ble gitt ut da Hamar bispedømme fikk ny bispekåpe:

En korkåpe er et plagg som har utviklet seg over lang tid, og den formen den har nå, fikk den allerede i middelalderen. Det er en kappe som dekker hele kroppen, og opprinnelig har den hatt en hette.

Utgangspunktet var et bruksplagg, men som et liturgisk plagg var det ikke behov for hetten, og den utviklet seg til å bli et ryggskjold. Den skal ikke være tett lukket foran, siden de liturgiske klærne under og gullkorset skal være synlige. Kåpen har derfor en sammenbindende spenne foran ⁵³.

Dekor og symboler

Dekor er et annet kjennetegn ved bispekåpene. Hosar skriver i samme heftet om Hamars bispekåpe:

En korkåpe har vanligvis dekor, bilder eller symboler på ryggskjoldet og på stolpene. Stolpene er et sammenhengende bånd som går langs åpningen og rundt nakken, noen ganger også langs nedre kant.

*En korkåpe må ikke nødvendigvis ha symboler som dekor, men det er vanlig siden korkåpene først og fremst har symbolsk betydning som bispeverdigheten. Det er derfor vanlig å ha med bilder eller symboler med et kristent innhold og med særlig tilknytning til det bispedømmet den er laget for*⁵⁴

Hovedkåpe og reisekåpe

Det finnes to type bispekåper. Hovedkåpen hører til i domkirken og anvendes ved gudstjenestene der. Der hvor det eksisterer en reisebispekåpe i tillegg, benyttes denne til oppdrag utenfor domkirken og er gjerne litt enklere i utformingen. Reisebispekåpen er med når biskopen skal på visitaser, delta i kirkejubileer eller har andre liturgiske oppdrag på vegne av Den norske kirke.

Bispedømmer bør sørge for stolaer til bispekåpen som i sin utforming vil fungere i materialbruk, farger og utførelse.

Bestemmelser om bispekåpe

Den norske kirkes bestemmelser for bispekåpe står nedfelt i [Regler for bruk av liturgiske klær](#):

*Korkåpe bæres av biskop i Den norske kirke sammen med alba, stola og gullkors*⁵⁵.

(Illustrasjoner: Anita Eriksen Zagury)

54 Hosar 2009, side 8

55 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.6

En ny biskop er vigslet, fått lagt bispekåpen over sine skuldre og gullkorset om halsen. Nidarosdomen 10. september 2017. Rosevindue av Gabriel Kielland 1930. Bispekåpen fra 1997 er av Håkon Gullvåg, utført av Randi Bakken og Ragnhild Enge. (Foto: Titt Melhuus/Torggrim Melhuus)

Kapittel 8

Utstyr til drakten

Drakten alene

De liturgiske klærne skal ikke dekkes til av sivile klær eller være gjenstand for smykker, medaljer eller ordner. Stor, dominerende ørepynt hører heller ikke til tjenstedrakten.

I reglene står det at sko skal være sorte ⁵⁶. I veiledningen til reglene er det lagt til at mørke bukser eller skjørt hører til drakten, det samme gjør mørke eller nøytrale strømper.

Tjenesteskjorte

Tjenesteskjorte er et sivilt plagg som er valgfritt å bruke. Dersom man velger tjenesteskjorte, skal fiolett skjorte bæres av biskop, sort, grå eller blå av prest og grønn av diakon, kateket og kantor ⁵⁷. Skjortereglement ble inngått som en konsensus mellom de kirkelige yrkesorganisasjonene og Kirkerådet i 1993, og er fortsatt gjeldende.

Tjenesteskjorter på vigslede medarbeidere i Jeløy kirke. Prestene i grå og sort skjorte, diakonen i grønn.

56 Regler for bruk av liturgiske klær 2015 pkt 1.1 med veiledning

57 Skjortereglementet for vigslete i kirkelig tjeneste, 2001

Bruken av tjenesteskjorte inngår ikke i Den norske kirkes regelverk for bruk av liturgiske klær. En tjenesteskjorte som det er valgfritt å bruke, gjør at det i prinsippet er opp til enhver vigslet person å foreta vurderingene rundt hvorvidt, når og hvordan tjenesteskjorte skal brukes. Prest og veileder for studenter i menighetspraksis Kjersti Gautestad Norheim tar opp dette i artikkelen Presteskjorte og rundsnipp i Luthersk Kirketidende 7/2018 ⁵⁸:

Bruken av presteskjorte og rundsnipp har sitt utspring i europeiske motetrender på 1600-tallet. Reglene for bruken av den er uklare, men på grunn av tradisjon og økumenikk kan bruken av presteskjorte spille en viktig rolle i forhold til å synliggjøre kirkens nærvær lokalt.

Et av spørsmålene som stadig gjentas, er: Når skal man egentlig bruke presteskjorte?

Jeg tror ikke regulering av og pålegg om bruk av presteskjorte har noe for seg, men jeg vil slå et slag for presteskjortens unike mulighet til å synliggjøre kirkens nærvær i samfunnet. For en kirke som i sitt vesen er både skjult og synlig tilstede på samme tide, kan det i et sekularisert samfunn være stadig vanskeligere å finne steder for synliggjøring. Vi har kirkebygg som over hele landet står fast som synlige tegn på kirkens nærvær lokalt. Det samme gjør gudstjenestefeiringen med den offentlige forvaltning av Ord og sakrament. Mange er også flinke til å synliggjøre kirken i media, gjennom sosiale medier og på annet vis. Men midt i alt dette gir også presteskjorten prester over hele landet en mulighet til å være synlige og tydelige representanter for kirken, for Kristus, midt i hverdagen og midt i menneskers liv.

Bakgrunnen for presteskjorten går tilbake til 1600-tallets europeiske motebilde, til det som ble kalt en bladkrage. Bladkragen besto av en glatt krage laget av et tynt, hvitt lerretsstoff. Den utviklet seg etter hvert til å bli en halskledning som ble brukt som embetsplagg særlig blant prester og jurister. I 1629 ble det forbudt for danske prester å bære bladkragen

ved kirkelige handlinger, og den hvite pipekragen ble innført i både Danmark og Norge. Bladkragen ble etter hvert erstattet av en ståkrage, en løs halsring av hvitt, stivet materiale, før den ble erstattet av en hvit kragelapp som ble brukt på skjorter med nedbrettet krage. På 1800-tallet ble kragelappene av stoff erstattet av mer moderne og utbyttbare lapper som nå stadig oftere fremstilles av vaskbar plast. Etter innføringen av nye liturgiske klær i Norge i 1981 gikk samarien med pipekrage ut av bruk, og rundsnippet står igjen som videreformidler av den gamle embetsmannsdrakten.

Presteskjorten er en etterlevning av 1600-tallets mote blant akademikere og embetsmenn. I vår kirke er det en tjenesteskjorte som det er valgfritt å bruke. Det kan derfor være nærliggende å spørre hvorfor dagens prester i det hele tatt skal benytte seg av et slikt plagg. Men presteskjorten henter ikke sin autoritet fra det kirkelige lovverket; den har sin autoritet knyttet til tradisjon og økumenikk, og i samfunnet er den et tydelig signalplagg og en identifikasjonsmarkør.

Dersom det å bruke presteskjorte er med på å gjøre kirkens nærvær enda mer synlig lokalt, er det kanskje på tide at vi prester tar et oppgjør med vår ambivalens mot presteskjorten som embetsplagg eller kirketeologiske markeringer som er knyttet til bruken av den, og omfavner muligheten den gir oss. Ikke for at vi skal få mer oppmerksomhet om vår person, men fordi vi er kalt til å være representanter for kirken, for Kristus, midt i verden.

Tjenestekjoler og -topper kan anvendes når de er utformet etter skjortereglementets fargebestemmelser og har form og utseende tilsvarende halsparti på en tjenesteskjorte.

58 Norheim i Luthersk Kirketidende 7/2018

Slike kjoler og ulike topper finnes i bomull, bomull/polyester eller elastisk bomullstretch (trikå) og kan kjøpes fra nettfirmaer i Norge og Sverige.

Bispemøtets arbeidsutvalg anbefalte i 2008 at studenter i stiftspraksis gis anledning til å gå med tjenesteskjorte i forbindelse med tjenesteoppdrag ⁵⁹.

Singulum knyttes på venstre side, som et bilde på slirens plassering i beltet. Singulum med knuten symboliserer hvordan beltet og sverdet er byttet ut med evangeliet om Guds fred.

Singulum

Singulum er valgfritt å benytte. Beltet rundt midjen henspiller på Paulus sine ord til Efeserne i kapittel 6, vers 14-15:

Stå da fast! Spenn sannhetens belte rundt livet og kle dere i rettferdighetens brynje, stå klar med fredens evangelium som sko på føttene.

Singulum med knuten symboliserer det gamle sverdet som man bar på venstre side. Det gamle våpenet, som man hentet ut fra sliren der den hang i beltet på venstre side, er byttet ut med evangeliet om Guds fred. Dersom man velger å benytte singulum, skal altså tauet knyttes på venstre side og henge fritt ned fra knuten. Det må ikke skille eller skjule symboler på stolaen.

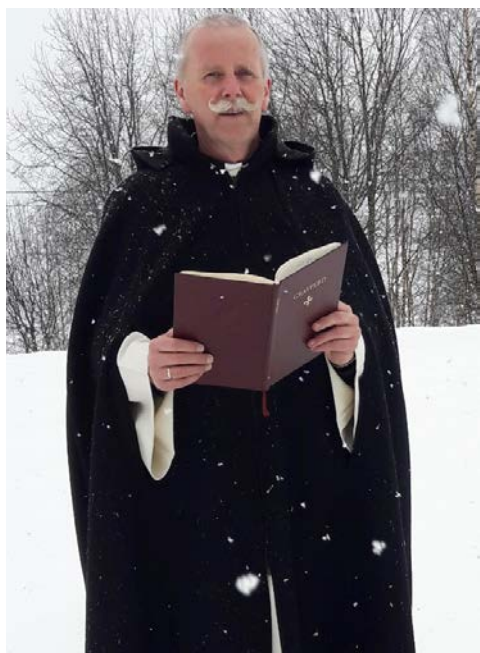
Singulum hører til romersk-katolsk alba. Slik vi kan se det praktisert i f eks Svenska Kyrkan, holder singulum stolaen inntil kroppen. Singulum var aldri tiltenkt økumenisk alba, som vi bruker i vår kirke ⁶⁰. Den økumeniske albamodellen var ment å henge fritt og naturlig, uten belte rundt midjen. I starten ble ulike varianter av den nye albaen presentert i kataloger, uten belte. Likevel gikk Den norske kirke inn for at den enkelte kunne selv bestemme om hun eller han ville bruke singulum. Helge Fæhn var leder av Liturgisk Nemnd og hadde en sentral rolle i arbeidet med å reformere den gamle prestedrakten i 1960-årene. Fæhn skriver:

Det er ikke singulums oppgave 'å løfte' magen. Derimot er det innlysende at estetisk sett er beltet en uting. Dette gjelder især når det ligger

59 Bruk av tjenesteskjorte, Bispemøtet juni 2008
60 Fæhn 1993

Stola av Torun Sørliæ Sæther er blitt slitt ved bruk av singulum. Når messehagel og stola er laget for å høre sammen, er skaden ekstra uheldig. For å unngå slitasje kan singulum knyttes rundt livet på albaen, innenfor stolaen.

*Gravferdskappen er uunnværlig ved jordfestelse ute på kirkegården når været er ruskete og kaldt.
(Foto: Eli Vatn)*

helt nede på hoftene og ikke så sjelden på skrå. Ryggsiden er særlig utsatt, for her blir folderike stoff ofte snurpet sammen - også det mer eller mindre på skrå. Med beltet kan drakten faktisk begynne å likne en badekåpe. Uten belte derimot kommer de fritt fallende brede legg – særlig de på bryst- og ryggsiden – til sin rett, og drakten får en utvilsom "sakral eleganse". Dette preget også vår gamle hederskronte samarie. Og det er vel nesten umulig å tenke seg den med noe belte? Annerledes er det heller ikke med arvtakeren: Den nye, økumeniske alba ⁶¹.

Når mange likevel velger singulum, kan det være at noen opplever det uvant å bevege seg i en folderik alba med en flagrende stola, mens andre ikke vet bedre. Drakten får et roligere og mer enhetlig preg når alba og stola faller fritt uten singulum. Et belte rundt midjen stykker opp stolaen og forstyrrer inntrykket visuelt. Det kommer tydeligere fram når man ser drakten på avstand, slik menigheten gjør det fra kirkerommet, spesielt hvis man er stor og kraftig av vekst.

Dersom man likevel velger singulum og knytter denne utenpå stolaen, så vil den slite og kan gjøre stor skade på stoffet og eventuelle ornamenter på stolaen. For ikke å slite stoff eller broderi på stolaen, kan singulum knyttes under stolaen og stolpene får henge fritt. For kirkens utstyr vil skade være svært uheldig når stola og messehagel utgjør et sett sammen og helst skal vare lenge.

Gravferdskappe

Gravferdskappe anvendes utenpå alba og stola ved gravferd fra kirkegården når været tilsier det. Kappen er ikke et liturgisk plagg, men kan være god å ha når det regner eller er kaldt. Kappen har stor vidde uten ermer, men med åpning til å stikke hendene ut. Den er i sort og vanligvis sydd i et fóret ullstoff.

61 Fæhn 1993, side 79

Gravferdskappe forhandles fra firmaer som selger kirkeutstyr. Det er ikke utarbeidet godkjent modell.

I [Regler for bruk av liturgiske klær](#) står det om gravferdskappe:

Gravferdskappe til bruk på kirkegården kan bæres over mørk dress, kjole eller alba; i sistnevnte tilfelle skal alba med stola bæres under kappen ⁶².

Kors på alba

Kors som anheng skal ikke bæres utenpå alba. Unntaket er for prost og biskop. Prost bærer prostekors i de bispedømmer som har innført dette. Biskop bærer alltid gullkors, både i liturgisk sammenheng sammen med bispekåpen og i sivilt utenpå tjenesteskjorten. Gullkorset tilhører bispeembetet i det enkelte bispedømmet og følger med videre til ny biskop når denne vigsles. Kors i sølv inngår i diakonissenes drakt.

Når andre vigslede velger å bære kors i kjede rundt halsen utenpå albaen, er det en praksis som ikke har hjemmel i reglene. Det har vært ført ulike argumenter for å kunne bære synlig kors. Noen steder har man funnet stedeegne korsymbol fra førhistorisk tid, med en betydning som gir tilhørighet til bispedømmet eller prostiet. For andre kan det være et personlig ønske om å bære kors. Men å la personlige ønsker gå foran på denne måten, er å privatisere drakten. Det bryter med draktens intensjon. Derimot kan kors bæres utenpå tjenesteskjorte eller annet sivilt antrekk, også om dette blir under albaen.

Den liturgiske drakten markerer tjenesten som man er vigslet til, formidler en rolle og skal være godkjent etter kirkens ordninger. Den skal ikke framheve private ønsker eller motiv.

Biskopen i Nord-Hålogaland bærer gullkorset utenpå tjenesteskjorta. Biskoper og proster, der hvor det er innført egne prostekors, er de eneste tjenestegruppene som bærer kors til liturgisk drakt. Til diakonissedrakten inngår et kors i sølv. (Foto: Hege Flo Øfstaas / Bispemøtet)

Kapittel 9

Biskopens myndighet til godkjenning

Gudstjeneste i Ellingsøy kirke. Kunstner: Astri Ræstad. (Foto: Paal Erik Ræstad Synnes).

Biskopen godkjenner

Liturgisk drakt og kirkelige tekstiler skal være godkjent av biskopen før de anskaffes.

Ordningen med biskopens godkjenning går tilbake til Kongelig resolusjon av 30. mai 1980, da biskopene ble bemyndiget til å godkjenne stoff og utførelse for alba og stoff, farge og symboler for stola. Godkjenningen skal skje etter de presiseringer Kirkerådet gir. Alba og stola skal være utformet og anvendt etter bestemmelsene som er gitt for liturgiske klær. Ansatte i Den norske kirke er pålagt å følge dette.

Godkjenningsordningen gjelder for alt nytt inventar og utstyr til kirkene. Dette innbefatter også tekstilene på alter, prekestol og lesepult foruten messehagler og stolaer som hører til i kirkehuset. Nytt inventar og utstyr skal være godkjent av biskopen på forhånd. Det samme skal gaver, prøveinstallasjoner og midlertidige installasjoner i kirkerommet, dersom slike ikke inngår i et arrangement. Inventar og utstyr kan ikke fjernes eller avhendes uten biskopens godkjenning.

Bestemmelsene om godkjenning står nedfelt i:

- *Kirkeloven § 18* om anskaffelse og avhending av kirkens inventar og utstyr
- *Regler for bruk av liturgisk klær pkt 3* om godkjenning av stoff og utførelse av alba, samt stoff, farge og symboler for stola
- *Regler for liturgisk inventar og utstyr §§ 24 og 26* gjentar Kirkelovens § 18 om anskaffelse av nytt inventar og utstyr til kirken og avhending av disse.

Godkjent albamodell

I praksis kan alle albaer som følger regelverket i utgangspunktet anses som godkjent.

Kirkerådet har utarbeidet godkjent modell av alba for alle tjenestegrupper. Mønster selges med egen sømbeskrivelse og kan bestilles hos Kirkerådet. Det er åpen adgang til å sy alba etter godkjent mønster. Mønsterrettighetene til de godkjente albamodellene innehas av Kirkerådet.

Alle som anskaffer seg alba har ansvaret for at den er utført etter godkjent mønster. Reglene for alba til personlig bruk er de samme som for alba i kirkens eie, uavhengig om albaen er sydd privat eller er kjøpt som ferdigproduksjon fra butikk eller over nettet. Hva godkjent albamodell innebærer, er beskrevet i kapittel 4.

Søknadsprosedyre for godkjenning av stola

Kravet om godkjenning inkluderer alle stolaer, uavhengig om de eies privat eller av kirken.

Den vigslede sørger for å søke om godkjenning for sine egne stolaer. Søkeren tar spørsmålet om godkjenning av stolaer opp med biskopen i vigslingssamtalen eller kontakter bispedømmet hvor han eller hun har tjeneste. Andre som skal vigsles og ikke har fått tjenestested, kontakter biskopen i det bispedømmet hvor man bor.

For stolaer til kirken, er det menighetens oppgave å søke om godkjenning. Søknaden går tjenestevei til biskopen, som for annet liturgisk inventar og utstyr. Se om dette på neste side.

Godkjenningen skal være gitt før man kjøper, bestiller eller på andre måter anskaffer en stola. Bestemmelsene om godkjenning gjelder for alle stolaer og skiller ikke på om de eies privat eller av den lokale kirken. Kravet om godkjenning gjelder uansett om stolaene er tilvirket av kunstnere, tekstilhåndverkere og andre tekstilkyndige eller produsert i stor skala som ferdigkonfeksjon for salg.

Søknad om godkjenning av stola skal normalt inneholde:

- Tegninger og/eller bilder som viser hele stolaen
- Tegninger og/eller bilder som viser detaljert utforming av symbol
- Material- og fargeprøver
- Teknikkprøver med eksempel på hvordan applikasjon, broderi eller vev av helhet og detalj vil bli utført

Om skråstola skal sys etter annet mønster enn Kirkerådets godkjente, legges dette ved.

Konfirmanter i Bragernes kirke. (Foto: Sveinung Bråthen)

Søknadsprosedyre for liturgiske tekstiler til kirken

For nye tekstiler til kirken, er det menighetsrådet som skal søke om godkjenning. Denne prosessen er mer omstendelig enn for personlig eide stolaer og begynner med et vedtak i menighetsrådet om å foreta anskaffelsen. En egen utsmykningskomité kan få myndighet til å følge opp arbeidet på vegne av menighetsrådet.

Menigheten kan søke bispedømmets fagråd i kirkekunst eller biskopens saksbehandler om råd underveis i prosessen og før godkjenningssøknaden utformes.

Man må kunne forvente at kirketekstiler skal være av god kvalitet og utført med nødvendig kompetanse. Kravet gjelder uavhengig om tekstilene er enkeltverk eller ferdigprodusert konfeksjon. Når en menighet ønsker å få tekstilene utført av en kunstner, er det flere måter å gå fram på. Oppdraget kan gis til en foretrukket kunstner eller det inviteres et utvalg kunstnere til å vise interesse for oppdraget ved å dokumentere tidligere produksjon. Den siste framgangsmåten gir grunnlag for menigheten til å velge ut en kunstner eller gå videre med å lyse ut konkurranse.

Ved større oppdrag brukes gjerne konkurranser, som ved utsmykning av hele kirken inkludert alle sett med liturgiske tekstiler. I slike sammenhenger kan KORO, Kunst i Offentlige Rom (<https://koro.no>), gi råd og veiledning.

Søknad om godkjenning utarbeides når det foreligger et endelig forslag til anskaffelse.

Søknad om godkjenning av tekstiler til kirken skal normalt inneholde:

Beskrivelse av tekstilene:

- Tydelig beskrivelse av hva slags tekstil(er) det søkes for
- Størrelse og form
- Valg av materialer og teknikk
- Liturgisk farge og symbolikk
- Annen dekor og fargebruk

Tilpasning til kirkerommet:

- Kirkens arkitektur, symbolikk og farge- og materialbruk
- Kirkens øvrige tekstiler
- Tekstilenes plassering i rommet, hvor de skal benyttes

Vedlegg:

- Skisse av hele teksten i gitt størrelsesforhold
- Skisse av viktige detaljer i målestokk 1:1 med riktig fargevalg
- Eventuelt skisse av tekstilene plassert i kirken der de skal benyttes
- Foto med oversikt over kirkerommet og koret som viser fargebruk i rommet
- Teknikk-, farge- og materialprøver
- Eventuelt alternative skisser
- Eventuelt kunstnerens egen beskrivelse

Andre opplysninger:

- Valg av leverandør
- Kostnads- og finansieringsplan
- Eventuelt

Søknaden skal gå tjenestevei til biskopen, det vil si fra menighetsråd via fellesråd/kirkeverge til prost. Disse har anledning til å gi sine kommentarer før saken går videre til biskop for godkjenning.

Dåpsbarnet er kledd i hvitt som et synlig tegn på dåpshandlingen og troen på Kristus. Tradisjonen med hvit dåpskjole går tilbake til Oldkirken, hvor dåpskandidatene fikk en lang, hvit kjortel etter å ha gjennomgått dåpens bad. Mennesket ble rent og fritt, slik kappens hvite farge sto for det rene og plettfrie hjertet. Fra Frogner kirke. Stola av Ragnhild Bjørseth Rønning, utført av Ingrid Becker. (Foto: Rune Kongsro)

Behandling av søknaden hos biskopen

Biskopen foretar godkjenning etter søknad a) for stola i personlig eie eller b) for tekstiler til kirken. Biskopen fatter gjerne sin beslutning etter uttalelse fra fagråd for kirkekunst eller en rådgiver. I tvilstilfelle legger biskopen saken fram for Kirkerådet til uttalelse.

Saker som gjelder fast inventar i fredet eller listeført kirke, oversendes Riksantikvaren.

Når biskopen har fattet vedtak, blir søkeren underrettet. Arbeidet med anskaffelse kan påbegynnes når godkjenning er gitt. Sakspapirer, inkludert foto- og skissedokumentasjon, registreres i bispedømmets arkiv.

Kriterier ved vurdering for godkjenning av kirketekstiler:

Godkjenning skjer på grunnlag av framlagte bilder, skisser, materialprøver og annen dokumentasjon eller informasjon. Kriteriene (under) kan også benyttes ved søknad om godkjenning av annet inventar i en kirke. En vurdering som denne kan utføres i alle ledd fra en søknad forberedes til den behandles hos biskopen. Følgende kriterier vektlegges:

- Tekstilenes liturgiske funksjon i gudstjenester, kirkelige handlinger og kirkeåret
- Tekstilenes estetiske funksjon i kirkerommet og til kirkens øvrige tekstiler og inventar
- Kvalitet i materialer og i kunstnerisk og håndverksmessig utførelse
- Brukeregenskaper som holdbarhet, sliteevne og funksjonalitet
- Krav til behandling, oppbevaring og vedlikehold

Fagråd for kirkekunst i bispedømmet

Biskoper kan innhente råd hos fagpersoner med kompetanse på tekstil og kunst i kirkerommet i vurderingen av godkjenningssøknader.

Flere bispedømmer har på eget initiativ opprettet fagråd for kirkekunst som kan vurdere søknader og komme med innspill i prosessen. Slike råd fungerer på mandat fra biskopen og gir veiledning i spørsmål om tekstiler, kunst og utsmykning av kirkene. Et fagråd settes sammen av frivillige, kvalifiserte personer med kompetanse fra billedkunst, tekstilkunst, kunsthistorie, arkitektur, teologi eller liturgi. I sammensetningen inngår saksbehandleren hos biskopen som har ansvaret for behandlingen av søknadene.

Bispekontorene kan kontaktes angående søknadsprosedyren når man skal søke om en godkjenning. Fagråd i kirkekunst kan foreta befaring i lokalkirken og gi råd om utsmykning, kunst, tekstiler og annet inventar.

Tanken bak Fagråd for kirkekunst i bispedømmene er å bidra til en faglig bredere behandling av søknader. Arbeidet skal sikre at utstyr til kirkene er av god kvalitet og vil fungere kunstnerisk, liturgisk og håndverksmessig. Den samlede kompetansen som personene i rådet besitter, er til nytte for de avgjørelsene biskopen skal ta.

Kapittel 10

Kirkelige tekstiler og kristne symboler

Symbolenes innhold og budskap, mening og hensikt

Det greske korset i nakken på en stola viser selve hyrdemotivet, som forteller om tilhørighet til den kristne kirke og minner om tjenesten den vigsele står i. Stola i Gulset kirke av Borgny Svalastog. (Foto: Leif Gabrielsen)

Helt fra kristendommens første tid har det vært gjort bruk av visuelle symboler for å uttrykke troens innhold ⁶³. Ordet *symbol* er satt sammen av de greske ordene *syn* (sammen) og *ballein* (kaste). Som konkret gjenstand eller aktuell sak representerer det noe og har en betydning utover det konkrete vi ser ⁶⁴. Symbolene fanger blikket vårt og kan sette oss på sporet av noe vi aner. Men de trenger ikke alltid gi oss en mening. Tvert imot kan de virke uforståelige eller være lette å misforstå. Så for å bli forstått rett, må symboler forklares godt. De må tolkes og brukes i samsvar med sitt innhold og budskap, sin mening og hensikt ⁶⁵.

Sammen med kirkeårets liturgiske farger, skal symbolene formidle kristen tro og tradisjon. A. Welby Pugin, engelsk arkitekt på 1800-tallet, opptatt av middelalderinspirert nygotisk arkitektur, hadde tanker om at hver detalj skulle ha en hensikt ⁶⁶. For å bruke historien, må man bruke den med skjønnsomhet, mente Pugin:

Every ornament, to deserve the name, must possess an appropriate meaning, and be introduced with an intelligent purpose, and on reasonable grounds. The symbolical associations of each ornament must be understood and considered, otherwise things beautiful in themselves will be rendered absurd by their application ⁶⁷.

63 Kirkerådets veiledning til symboler på stola 2015

64 Skottene 2002, fra side 12

65 Skottene 2002, side 14

66 Wikipedia om August Welby Northmore Pugin (1812-52)

67 Pugin 1946

Den symbolske assosiasjonen for hvert av ornamentene må være tilstede. De kristne symbolene er verken tilfeldige tegn eller står løsrevet fra sin sammenheng, men utgjør et selvstendig språk. Det forteller noe eksakt og skal anvendes i en kontekst. Derfor er det viktig å bli kjent med hva symbolene står for.

Symboler på kirketekstilene følger tiden i kirkeåret og den ulike funksjonen som de forskjellige liturgiske tekstilene har. Til messehagelen, som er et nattverdplagg, hører symboler om nattverd og altertjeneste. På kleder til prekestol og lesepult skal symbolene vise til forkynnelsen av Guds ord. Mens på en stola forteller nakke- eller skulderkorset at den vigslede vil følge Jesus, etter ordene i Matteus 16, 24: *Om noen vil følge etter meg, må han fornekte seg selv og ta sitt kors opp og følge meg.*

Symbolspråket utfordrer

Symbolspråket utfordrer. Enten vi er delaktige i gudstjenesten fra kirkebenken, vigslet til å bære stolaen eller kompetent til lage kirketekstilene, bør de kristne symbolene utfordre oss alle.

Fra 1960 årene har særlig to tekstilkunstnere vært banebrytende for kirketekstilfeltet i Norge. Det er Grete Lein Lange og Borgny Farstad Svalastog. For dem begge var det avgjørende å sette seg inn i symbolspråket, å kjenne til det og forstå det, da de startet med å lage tekstiler til kirker. Like vesentlig var det å bli kjent med kirketekstilenes egenart. For hva skulle symbolene fortelle? Hvilken funksjon skulle kirketekstilene ha? Og hvilke rammer satte det enkelte kirkerom for utformingen?

Innsikt i spørsmål som dette utfordrer alle sidene ved utformingen av tekstilene; enten de er teologiske, liturgiske, estetiske eller håndverksmessige. Grete Lein Lange skrev i 1966 en artikkel i *Kirker i en ny tid*:

Kirketekstilene må sees på som del av en større helhet. De skal passe inn i et sakralt miljø, være med på å understreke gudstjenesten. Det er deres objektive oppgave, felles for alle kirker. Men de har også en subjektiv oppgave i den enkelte kirke, alt etter stil, rom og lysforhold. Både den subjektive og den objektive siden må en alltid ta hensyn til. Dette er derfor ingen amatørsak. Det kreves noe innsikt både i det sakrale miljøets egenart, tro og liturgi, dessuten forståelse for stil og rom, og sist, men ikke minst: teknisk innsikt ⁶⁸.

Grete Lein Lange (1926-2012) var aktiv kunstner i en tid hvor den liturgiske bevisstheten innenfor den lutherske kirke våknet opp i 1960 årene. I Den norske kirke bygges det mange arbeidskirker og bruken med fire liturgiske farger formaliseres.

Dette var fortsatt i en tid med samarie for prestene, så hun er opptatt her av messehagler og antependier og ikke av stolaer. Fargene eller symbolene kunne ikke anvendes tilfeldig, mente Lange, men måtte ta utgangspunkt i den kristne tro og gudstjenestens handling ⁶⁹. Alle kirkerom krevde mye eksperimentering og utprøving med form og farger i forkant av et arbeid. Lange ville lytte til det gamle rommet og la noe nytt vokse fram. En messehagel

68 Lange 1966, side 134

69 Lange i samtale 1998

skulle fungere som et selvstendig objekt, men også stå i sammenheng med rommet, hvor arkitektur, formspråk og lysforhold var faktorer som påvirker hvordan tekstiler fungerer både nært og på avstand. Artikkelen hennes fra 1966 fortsetter med:

Symbolene har først sin berettigelse når de springer ut fra den meningsfylte kirkelig handling. Derfor er det farlig bare å tittle i bøker om symboler, eller å benytte skjemaer over hvilke symboler som skal brukes hvor. Dette har altfor lenge vært alminnelig praksis og derfor finnes det så mange meningsløse symboldryss på kirkelige tekstiler (...).

Likesom ord kan ha forskjellig betydning etter den sammenhengen de står i, slik er det også med symbolene. Symbolene kan ikke løsrives eller brukes tilfeldig, men krever innsikt og erkjennelse for å anvendes. De kan ikke bare hentes ut fra en liste over hva som kan brukes hvor, men vil være en kilde til fordypping, igjen og igjen. Symbolene har sitt fundament i den kristne tro og i hele gudstjenestens handling. Det er ikke alltid nødvendig å bruke symboler, men viktigere å få formen og helhetspreget sakralt med en sterk følelse for det hellige og rene. Det vesentligste er en levende liturgisk tanke og ikke støvete, stereotype symboler ⁷⁰.

Borgny Farstad Svalastog (født 1943) laget sine første kirketekstiler i 1985 ⁷¹. Dette falt samtidig med en annen brytningstid. Ny drakt for prestene var innført. I forskriftene som kom, ble det framhevet at messehagel og stola skulle være tilpasset hverandre slik at helhetsinntrykket ikke blir sprikende ⁷².

*Grønn liturgisk farge på stola og messehagel i Gulset kirke. Kunstner: Borgny Svalastog.
(Foto: Leif Gabrielsen)*

70 Lange 1966, side 147

71 Danbolt 2001, side 18

72 Kirkerådet 1990, side 12

Altartavle i Øyer kirke fra 1600-tallet, er ifølge tradisjonen laget av Bjørn Bjørnson Olstad, den første gudbrandsdøl som skar i akantusstil. Maleriene er trolig utført av prestesønnen Eggert Munch fra Vågå. Kirketekstiler av Borgny Svalastog i fiolett liturgisk farge fungerer som del av helheten i kirken. Fra innvielsen i 2017. (Foto: Reidun Tordhol).

Kanskje mer enn før ble det behov for dyktige kunstnere som kjente feltet. Biskopene inviterte tekstilkunstnere og andre til å ta del. Men bare få kunstnere fikk slippe til på kirketekstilenes område, skriver Gunnar Danbolt i en bok om Borgny Svalastogs kunst ⁷³. Svalastog hadde erfart at kirketekstil hovedsakelig var et marked for amatører eller husflidsutdannede som vevde og broderte. Noen egentlig tradisjon å føye seg inn i, fant ikke Svalastog, i hvert fall ingen moderne tradisjon. Kirkens krav oppfattet hun heller ikke særlig definert. Hennes strategi ble å utforme nye tekstiler forankret i en kirkelig tradisjon.

Svalastog bruker sin kunnskap om Det gamle og Det nye testamentet og sin kunnskap om hjemlandets kultur ⁷⁴. Begge deler utgjør selve grunnvullen for kunsten hun lager. Symbolarven er vår felles kulturarv, verdensarven, sier Svalastog. Symboler har vandret i verden, fra sine opprinnelsesland til nye land og kulturer.

Et eksempel på dette er «Selburosa», som til tross for navnet ikke kommer fra Selbu, men har vandret fra sin opprinnelse fra Midtøsten og fått anvendelse i en ny sammenheng. Ornamentet formet som en stjerne med åtte spisse blader har blitt til rosemønster på strikkevotter i vår tid, uten å ha noen religiøs betydning. Dette oktagram-mønsteret bygd på åttetallet er kjent fra flere gamle kulturer i Tyrkia og hos inkafolket i Sør-Amerika. I islamsk kunst finner vi åttebladsrosa i mosaikkmønstre og tepper i såkalt maurisk stil. Enda tidligere, innenfor jødedom og kristendom, settes åttespisset stjerne i forbindelse med dåpen hvor de åtte spissene forteller at det var åtte sjeler som ble reddet fra Noahs ark ⁷⁵. Slik blir de døpte frelst i

73 Danbolt 2001, side 19

74 Outeirino 2007, side 269

75 Ursin 1975, side 202

dåpens vann. Døpefonter er ofte oktagonale eller åttekantede. Dette minner også om at det var på den åttende dagen det lille Jesusbarnet ble båret til tempelet. Oppstandelsen fant sted på den første dag i uken, som er den åttende dagen i påskefortellingen når vi teller dagene fra palmesøndag av. Tallet 8 og den åttekantede formen kan representere gjenfødelse, nyskapelse og evig liv ⁷⁶.

Symbolikk på stola og andre kirketekstiler

Borgny Farstad Svalastog tenker at Den norske kirke trenger fornyelse for sine bærende tekstiler ⁷⁷. Fornyselsen handler ikke bare om teologi og kirkeritualer, men også om kunst og formspråk og tekstile material-kvaliteter. Fremdeles er hun opptatt av hvor viktig det er at kirketekstilene fungerer. Tekstilene må gi form og tegn rom til å puste i og symbolikken må innarbeides som billedtegn i en komposisjon der alle elementer skal klinge sammen. Å sette et symbol fra læreboka inn på messehagelen, hevder hun blir en påstand og ikke et kunstuttrykk. Kirketekstilene må ikke falle ut i form og farge fra kirkerommet.

Når presten beveger seg i rommet under en gudstjeneste, følger menigheten presten med blikket. Det er ikke personen som er i fokus, men hva handlingene og de liturgiske klærne forteller oss. Hvordan stolaen og messehagelen fungerer i sammenhengen, forteller Svalastog videre om i en samtale:

Det er vesentlig at kirketekstiler i seg selv ikke skal fange blikket, men kan falle på plass og fungere som del av helheten i handlingen og rommet. Først da fungerer de liturgisk. Kirketekstilene skal være tilrettelagt for å tjene sin funksjon; slik at vi som kommer til kirke kan være konsentrerte og overgi oss, for at Gud kan begynne å virke i oss. Det er kirketekstilenes, og da særlig og stolaens og messehagelens, hensikt å hjelpe oss til å holde denne konsentrasjonen ⁷⁸

Grønn stola, Gulset kirke. Av Borgny Svalastog. (Foto: Leif Gabrielsen)

Svalastog sier videre om utformingen av stola, at den må være verdig, diskret og nøytral, uten detaljer som vi henger oss opp i eller blir vår på. Problemet med overarbeidete stolaer, er at de ikke puster. Som for de andre kirketekstilene, må også stolaen gi form og tegn rom til å puste i.

Det er tjenesten for Gud stolaen skal symbolisere, påpeker Svalastog. Stolaen trenger ikke mer enn korset i nakken eller på skulderen. Å velge symboler for å uttrykke tilhørigheten den enkelte har til historie, geografi, miljø, oppvekst eller familiebakgrunn, blir ikke riktig. Verken følelestilknyttede eller personlige symboler hører hjemme på en stola, hevder

76 Skottene 2002, side 155

77 Svalastog 1999, side 42

78 Svalastog i samtale 2015

Svalastog. Tvert imot skal albaen og stolaen sammen uttrykke tjenesten for Gud. Det er den liturgiske fargen som gjør den liturgisk, mens symbolene varierer med tidene i kirkeåret. Stolaen er ikke liturgisk i seg selv. Stolaen har til oppgave å formidle liturgisk farge og symboler som viser til selve grunnfortellingene i Det gamle og Det nye testamentet. Selv velger hun alltid korset, det mest sentrale, enkle og verdige symbolet på en stola. Både det latinske og greske korset egner seg på stolpene, og til nakkekors alltid det greske.

Svalastog sier til slutt:

En stola trenger ikke annen symbolikk enn korset i nakken eller på skulderen. Kors kan ikke overarbeides, da blir det urent. Men kors på stolpene kan gjerne omgis med ornamenter. Korset skal minne oss om Jesu lidelse og død. Det sentrale er å forstå at korset ikke er et tegn i seg selv, som en påstand. Korset viser alltid til en fortelling, en historie, fra Det gamle eller Det nye testamentet.

Rød stola er lagt på alterringen før vigslingshandlingen. Stola av Kirsten Irgens.

Stola som symbol i seg selv og tegn på vigsling

Bestemmelsene om liturgiske klær viser til stolaen som et symbol i seg selv ⁷⁹. Gjennom å bære den korsmerkede stolaen, markerer bæreren at han eller hun har underlagt seg kirkens kall til tjeneste. Stolaen symboliserer å gå inn under Kristi åk, slik Jesus sier det i Matteus 11,29:

Ta mitt åk på dere og lær av meg, for jeg er mild og ydmyk av hjertet, så dere skal finne hvile for deres sjel. For mitt åk er godt og min byrde lett.

Dette gjør stolaen til selve symbolet på å være vigslet til tjeneste ⁸⁰.

Da skråstola skulle innføres for vigslet diakon, uttalte Nemnd for gudstjenesteliv:

79 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015

80 Kirkerådets veiledning til symboler på stola 2015

NFG vil fremheve at stolaen er det avgjørende tegnet på vigsling, forstått som vigsling ved en biskop til en livslang tjeneste og hvor den vigslede står under biskopens tilsyn ⁸¹.

Rik dekorering eller flere symboler gjør ikke stolaen mer «riktig». Det er i selve stolaen betydningen ligger, der den ligger rundt nakken eller over venstre skulder på den som er vigslet for tjenesten.

Rød er liturgisk farge for vigsling. Stolaen ligger alltid klar på alterringen før vigslingshandlingen begynner. I vår kirkes vigslingsritualer erklærer biskopen når stolaen legges på den vigslede at «du er rett kalt». Gjennom å bære den korsmerkede stolaen, markerer bæreren at han eller hun har underlagt seg kirkens kall til tjeneste.

Ved vigsling til biskop er vedkommende allerede vigslet til tjeneste for Gud i kraft av å være prest. Her som ved annen vigsling er den liturgiske fargen rød. Både prest og biskop er kalt av Kristus til å utføre sitt oppdrag i blant oss. En biskop skal i tillegg være kirkens tilsynsmann i bispedømmet som han eller hun blir tildelt ⁸².

Kors på stolaens nakke eller skulder

Kors skal fremstilles rent og uforstyrret i alle sammenhenger. Det skal ikke sattes på, tråkkes på eller skjules, om det er på løper i midtgangen, stolseter eller kirketekstiler.

Korset er det mest sentrale som symbol i nakken på en rettstilt stola eller på skulderen til en skråstilt stola. Som regel vil det være det latinske eller det greske. Korset er i tråd med gammel kirkelig tradisjon og uttrykker stolaens sentrale funksjon ⁸³.

Bispevigsel i Stavanger domkirke i 2009. Bispekåpe av Frøydis Haavardsholm ble laget i forbindelse med gjenoppsettelse av Stavanger bispedømme i 1925. Stolpene er fra denne, men stoffet i kåpen er byttet ut på et senere tidspunkt. (Foto: Knut S. Vindfallet).

Første preses knyttet til eget bispeembete og domprosti vigsles i Nidarosdomen 2. oktober 2011. Hvit bispekåpe til Oslos biskop av Marit Lislerud. Reisebispekåpen til preses av Anita Eriksen Zagury. (Foto: Ned Alley, NTB Scanpix)

81 Nemnd for gudstjenesteliv 2012

82 Den norske kirkes liturgi for vigsling av biskop

83 Kirkerådets veiledning til symboler på stola 2015

Latinsk kors forteller om Kristi lidelse og seierrike død. Det latinske korset kan brukes til alle fire liturgiske farger, men passer best til rød og fiolett.

Gresk kors er selve hyrdemotivet og anvendes etter romersk-katolsk tradisjon som nakkekorset. Det greske korset forteller om tilhørighet til den kristne kirke og minner om tjenesten den vigslete står i. Derfor kalles dette gjerne nakkekorset og er bedre egnet til det enn det latinske. Rent visuelt egner korset seg også godt. Det greske korset kan også anvendes som skulderkorset på en skråstilt stola. Korset passer til alle fire liturgiske farger.

Malteserkorset kan velges som skulderkorset på diakonstola.

*Den røde stolaen legges over høyreskulderen under vigslingen av kantor i Modum kirke. Stola av Kristin Lindberg. I forgrunnen skimtes bispekåpe til Tunsberg biskop av Åse Eriksen.
(Foto: Bo Mathisen)*

Symboler på stolaens stolper

Utover nakkekorset eller skulderkorset behøver ikke stolaen å ha flere symboler⁸⁴. Dersom man likevel foretrekker symboler på stolpene, er det en forutsetning med enkelhet og klarhet i valg av farge, motiv og utforming.

På rettstilt stola bør hver stolpe ikke ha flere enn ett symbol. Symbolet plasseres i brysthøyde eller nederst på stolpen. For kvinner anbefales symbolene å ligge litt over brysthøyde. Dersom stolpene skal ha forskjellige symboler, bør man overveie å plassere dem asymmetrisk. Det er mulig med symbol på bare én av stolpene. To like kors teller som ett

⁸⁴ Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015, pkt 1.3

etter den heraldiske tradisjonen, når de er plassert på hver sin stolpe og henger symmetrisk rundt en nakke. Det forutsetter at korsene er like, er av lik størrelse og står på lik plass. Latinsk kors og krone teller også som ett symbol. Det er likevel ikke tatt med blant Kirkerådets anbefalte symboler for stola, av hensyn til den smale bredden som en stola har. Ved bruk av ett symbol, når det er plassert på den ene stolpen til en rettstilt stola, skal dette stå på 'hjertesiden'. Dette har sin opprinnelse i det å uttrykke ydmykhet ved å slå med høyre hånd på hjertet.

Dersom det skal være flere symboler enn skulderkorset på en skråstilt stola, anbefales det plassert nederst på stolpen foran. Kors foran på brystet må ikke stå på skrå. Heller ikke andre symboler som er basert på en rett akse, kan stå på skrå. Lys og nattverdskalk er realsymboler i kirkerommet og på alteret og egner seg uansett ikke som symbol på stola. Skråstilt stola skal ikke ha symbol på ryggen.

Trekanten er det mest vanlige treenighetssymbolet. En likesidet trekant forutsettes å stå alene, uten kombinasjon med andre symboler. Unntatt fra dette er sirkelen som uttrykker det evige ved treenigheten. Symbolet uttrykker de tre; Faderen, Sønnen og Den hellige ånd, av lik rang og av lik størrelse. Trekanten skal stå med siden ned og hjørnet opp.

Dersom man bruker singulum, må ikke symboler skjules eller deles av denne.

Kirkerådets veiledning til symboler på stola

Det skal være samsvar mellom symbolets innhold og den liturgiske fargens betydning på en stola. Man bør sørge for å unngå meningsløse symboler på stola og andre kirketekstiler.

[Kirkerådets veiledning til symboler på stola](#)⁸⁵ kan være til hjelp. Kirkerådet utarbeidet i 2015 en veiledning med anbefalte symboler på stola. Til veiledningen følger illustrasjoner og beskrivelser av hver av symbolene og en henvisning til hvilken liturgisk farge hver enkelt symbol egner seg.

Kapittel 11

Kirkeåret og kirkeårets farger

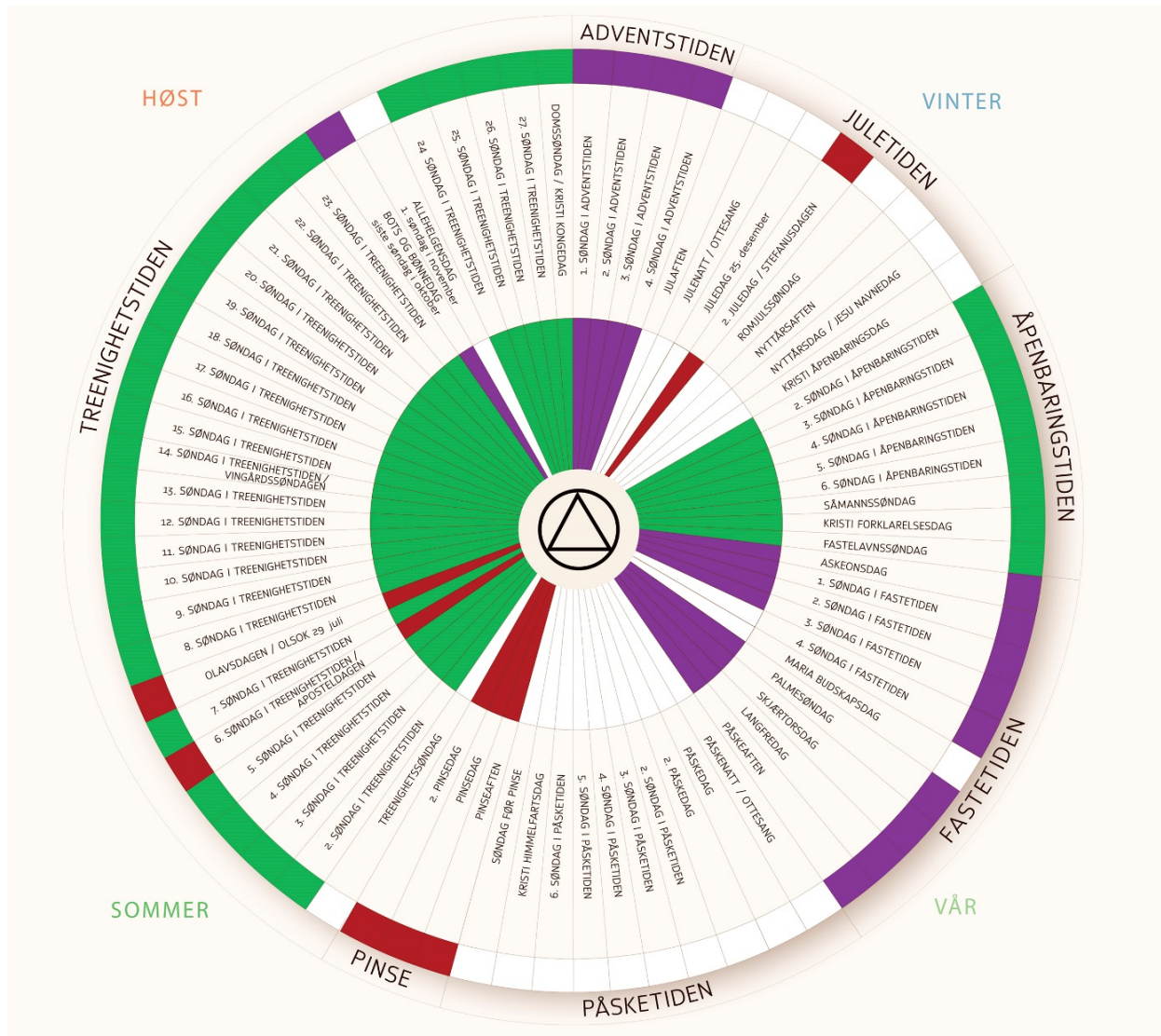
Kirkeåret

Adventstiden innleder kirkeåret⁸⁶. Deretter følger juletiden, åpenbaringstiden og fastetiden før påsketiden. Treenighetstiden er den lengste og avslutter kirkeåret. De første kristne feiret hver søndag som Jesu oppstandelsesdag. Så kom det minnedager for kristne martyrer. Med hundre års mellomrom begynte de så å feire påske og så pinse og så jul og så advent.

85 Kirkerådets veiledning til symboler på stola

86 Kirkeårets farger, www.kirken.no

Først etter 1500 år hadde festene vokst sammen til et helt år og betegnelsen kirkeår dukker opp.

Kirkeårshjulet, illustrasjon fra IKO-forlaget.

Det er fremfor alt lesningene fra Bibelen som gir kirkeåret profil og de enkelte dager deres egenart ⁸⁷. Helge Fæhn uttrykker det slik:

I ordinansene uttrykkes variasjonene i kirkeåret med formuleringen "efter tidsens adskillighed", "efter Aarsens Tid" o.l – Det nedarvede kirkeår besto av to hoveddeler: de tre høytider jul, påske og pinse (med forberedelsestidene advent og faste) og andre viktige begivenheter i den bibelske frelseshistorie (Temporale). Den andre del bestod av helgendager (Sanctorale) som var datofaste – vanligvis helgens dødsdag, som var hans eller hennes himmelske fødselsdag ⁸⁸.

87 Fæhn 1994, side 104

88 Fæhn 1994, side 105

Kirkeårets farger

Innenfor religionene har farger alltid hatt symbolske funksjoner ⁸⁹. Slik har det også vært for kristendommen og den verdensvide kirke. De liturgiske fargene synliggjør for oss ulike perioder og dager i kirkeåret.

Pave Innocent III (pave fra 1198 til 1216) delte inn kirkeåret ved hjelp av de fire grunnfargene som Gud selv hadde meddelt Moses, - hvit, rød, hyasintblå og purpur ⁹⁰. Paven mente at dette viste Guds harmoni og orden med alt det skapte. Fargesymbolikken kunne berike kirkeårets ulike høytider og fester med fargene, som synlige uttrykk for kirkeårstidenes karakter og innhold. De liturgiske fargene fikk på den måten betydning som kirkens symbolspråk. Dette medførte at hver kirke fra begynnelsen av 1200-tallet måtte ha fire messehogler og fire stolaer, - én i hver av de liturgiske fargene.

Hvitt var fargen for renhet, som preget julen, oppstandelsen og himmelfarten i tillegg til de store festene for Kristus og Maria. Rødt for ild og martyrium var for pinsen, korsfestelsen, korset og martyrene. Hyasintblå skulle vise til himmellengselen og ble dempet mot fiolett og sort. Alle festdagene som var viet til bot og forsakelse; advent og faste, botsdager, Alle Helgensdag, Alle sjelers dag og dødsmessene, ble knyttet til denne fargen. Purpur kunne forveksles med rødfargen, de var svært like. Pave Innocent III erstattet denne med grønt. Denne fargen, håpets og paradisetts farge, skulle karakterisere de alminnelige søndagene fra Åpenbaringssøndag til faste og fra Trefoldighetssøndag til advent.

At hver kirke fra begynnelsen av 1200-tallet måtte ha 4 stolaer og 4 messehogler i hver av de liturgiske fargene, gjorde de liturgiske klærne mer talende - enn bare med ornamenter eller vakre materialer ⁹¹. Fargene trakk nye motiver med seg, fordi hver av de liturgiske fargene hadde sitt eget meningsinnhold knyttet til fargesymbolikken og de liturgiske festene. Helt fram til middelalderen var hvit fest- og gledesfargen som preget gudstjenestene. Først i middelalderen møter vi gudstjenesteklær i forskjellige farger. Disse skulle vekse med kirkeårstidene. Til å begynne med var bare messehogelen og stolaen i liturgiske farger. Senere kom fargene også på antependier til alter og prekestol. Inventarlistene fra kirker i Sør-Norge på 1600-tallet forteller at rødt dominerer på messehogler, men også sort, brunt, blått, grønt, hvitt og gult nevnt i denne rekkefølgen, følger tett etter ⁹².

I 1570 vedtok den romersk-katolske kirken et påbud om at fiolett, hvitt, rødt, grønt og sort skulle brukes som de riktige liturgiske fargene ⁹³. Siden har den øvrige kristne kirke i vesten stort sett fulgt katolikkene på dette feltet.

Først fra 1969 ble det formelt slått fast at hvitt, rødt, fiolett og grønt var liturgiske farger i Den norske kirke ⁹⁴. Liturgikommisjonen som arbeidet med ny prøveordning for liturgi, hadde tatt til ordet for å innføre de fire fargene som en fast ordning og ikke bare som en tradisjon som var vokst fram ⁹⁵. Dette har sammenheng med den økende liturgiske

89 Skottene 2001, side 130

90 Danbolt 1999, fra side 16

91 Danbolt 1999, side 18

92 Fæhn 1994, fra side 173

93 Skottene 2002, side 130

94 Kongelig resolusjon av 29. august 1969

95 Liturgi-kommisjonen, rundskriv nr 66, juni 1969.

bevisstheten på 1960-tallet. Mange menigheter anskaffet kirketekstiler i de fire liturgiske fargene, mens det i andre sakristier fortsatt kunne være bare en gammel, etterreformatorisk speilfløyelmesssehagel i dyprødt, brunlig eller sort farge. Heretter skulle de fire fargene gjelde. I *Prøveordning for høymessen i Den norske kirke*, utgitt av Andaktselskapet i 1969, står fargene oppgitt i parentes i etterpropriedelen ⁹⁶.

Utsnitt av fire messehagler i de forskjellige liturgiske fargene. Tekstiler og foto av Kirsten Irgens.

Den norske kirkes bestemmelser for liturgiske farger

Retningslinjer for bruk av liturgiske farger ble revidert og vedtatt av Kirkemøtet i 2010. Om de fire liturgiske fargene står det :

Hvit er fargen for Kristushøytidene, glede, fest og renhet. Fargen anvendes ved kirkens høytider i juletiden fra Julaften til og med Kristi åpenbaringsdag og i påsketiden fra Påskenaften til søndag før pinse. Hvit anvendes på spesielle dager som Maria Budskapsdag, Sankthans (Jonsok), Mikkelmess, Allehelgensdag og andre helgendager. Gull og gyllen farge har samme betydning som hvitt.

Rød symboliserer Ånden og kirken, for blod, ild og martyrium og anvendes i pinsen. Rødt er også fargen på Stefanusdagen (Andre juledag), Aposteldagen (6. søndag i treenighetstiden), Olavsdagen (Olsok) og andre martyrdager. Ved ordinasjon/vigsling, kirkevigsling og kirkejubileum er liturgisk farge rød.

Fiolett symboliserer forberedelse, oppgjør (bot) og sorg og anvendes i adventstiden, i fastetiden fra askeonsdag til og med påskeaften og på Bots- og bededag (20. søndag i treenighetstiden). Fiolett er også liturgisk farge ved gravferd, skriftemål og sørgegudstjenester.

Grønn er en allmenn og nøytral farge som symboliserer vekst og livskraft og anvendes i det alminnelige kirkeåret. Til Høsttakkefest og Skaperverkets dag er liturgisk farge grønn.

Ved dåp anvendes hvit eller kirkeårstidens farge.

Ved konfirmasjon anvendes hvit eller gyllen farge.

Ved bryllup anvendes hvit eller gyllen farge.

Til 1. mai og 17. mai anvendes grønn eller kirkeårstidens farge ⁹⁷.

96 Den norske kirke 1969

97 Retningslinjer for bruk av liturgiske farger 2010

DEL 2:

PRAKTISKE RÅD

Kapittel 12

Anskaffelse og bruk av liturgiske klær

Når du skal anskaffe tjenestedrakt

En tjenestedrakt skal vare et langt yrkesliv og vil bli utsatt for slitasje. Både alba og stola må være tilpasset kroppsformen til den som skal bære drakten. Kvaliteten på stoffet og utførelsen påvirker resultatet. Behandling og vedlikehold av tjenestedrakten vil ha betydning for holdbarhet.

Å søke biskopen om godkjenning av stolaer er ditt ansvar. Denne skal foreligge før stolaene anskaffes, enten de kjøpes ferdigprodusert eller du bestiller spesielt til deg. Når du har bestemt deg for hva du vil anskaffe, legger du ved bilder, materialprøver osv i søknaden som leveres biskopen. Les mer om dette i kapittelet om biskopens godkjenning.

Albaer som følger regelverket, kan ifølge veiledningen som følger *Regler for bruk av liturgiske klær*, anses som godkjent ⁹⁸

Krav til alba

Kvalitet er det første du bør ta stilling til. Om du kjøper ferdigprodusert alba eller gjør avtale med en som syr til deg, er god kvalitet med hensyn til stoffvalg, tilpassing og søm noe du må se etter.

Riktig formtilpassing er vesentlig for at albaen skal falle pent over rygg, nakke og skuldre og ha god vidde og fotsid lengde, slik forskriftene sier. Albaen må være tilpasset kroppsfasongen og være behagelig å ha på. Man skal like den og føle seg vel i den.

Farge på albaen skal gi inntrykk av hvitt. Det finnes mange nyanser av hvit, hvor fibre og vevteknikkene vil bidra til å gi ulike nyanser. I praksis har hvite stoffer en kulørtone, i det de kan se svakt gulaktig eller svakt gråaktig ut. Naturhvitt er uten fargestoffer, av ubleket eller halvbleket garn og mest brukt som «farge» i alba. Denne gir best glød til ansiktsfargen. Bleket hvitt derimot bør man derimot unngå. Samspillet hvit alba, hvit stola, hvit messehagel og hvit kirke kan gi preg av å virke skittent og et ansikt kan se svært blekt ut mot en bleket hvit alba.

⁹⁸ Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015

Stoff kan være av naturmaterialer eller kunstmaterialer, eller i en kombinasjon av disse. Det må ha en viss tyngde for å gi et godt fall og skal ikke være gjennomskinnelig.

- Tynt, fastvevd ullstoff er godt egnet til alba og behagelig å ha på. Stoffets evne til «å puste» lufter ut kroppsvarme ved høy temperatur, samtidig som ullfibrene holder på varmen når det er kaldt. Om albaen blir fuktig, vil fibrene absorbere vannet og albaen fortsatt kjøles varm. Ull er smussavstøtende, selvrensende og skal ikke vaskes så ofte. I tillegg har stoffet en naturlig, fin glans, er mykt og har et godt fall.
- Stoff av ull i kombinasjon med kunstfiber er mye brukt. Denne kombinasjonen gjør albaen lett å stelle og behagelig i bruk, men vil raskere virke skitten enn om stoffet er i 100% ull.
- En alba i rent kunststoff er slitesterk, skrukker lite og lettvinns å vaske. Men stoffet kan virke shabby og se slitent ut etter kort tids bruk og stadig vask. Det puster mindre enn naturmaterialer, samler på lukt som svette, tiltrekker seg mer smuss og må vaskes ofte. Kunstfibre mangler naturlig glans og skinnet i det kan virke blankt.
- Silke er mindre brukt til albastoff. Det egner seg best i kombinasjon med ull. Silke virker kjølig mot kroppen når det er varmt og motsatt når det er kaldt. Sammen med ull gir silken en vakker og naturlig glans.
- Lin egner seg dårlig til alba. Fibrene er glansfulle og vakre, men har lett for «å brette» hvis stoffet brettes. Det gir skrukker det kan være vanskelig å få glattet pent ut igjen.
- Bomull egner seg heller ikke så godt til alba, verken alene eller sammen med ull. Bomull transporterer ikke fuktighet og man blir kald. Stoffet samler støv og smuss, krøller lett og må ofte vaskes. Kombinasjonen med ull kan være uheldig fordi fibrene i ull og bomull krever forskjellig behandling ved fjerning av flekker.
- Med stadig utvikling av nye materialer, naturlige eller kunstige, kan det bli aktuelt å ta i bruk også andre stoffer.

Valg av stoff sett i et miljøperspektiv har betydning, også når det gjelder for alba og stola. I alle ledd av produksjon av tekstiler genereres avfall. Syntetiske tekstiler, klær som er laget av olje, er en vesentlig bidragsyter av mikroplast. I en rapport fra SIFO i 2018 med tittelen «Reduser ditt utslipp av mikroplast fra klær», konstateres spredning av mikroplast fra klær å ha en signifikant innvirkning i naturen og på menneskers helse⁹⁹. Rapporten tar opp hvordan vi kan bidra til å redusere spredning av mikrofibere. Erstattet bruk av syntetiske fibre med naturlige fibre har sannsynligvis den største effekten. Alle stoffer, spesielt de syntetiske, bør ha høy teknisk kvalitet.

Krav til stola

Kvalitet er det første å ta stilling til også for stolaene dine. De skal holde mål både håndverksmessig og kunstnerisk. Valg av symboler må stå til liturgisk farge og tid i kirkeåret. Dette står det mer om i kapittel 10 om kirkelige tekstiler og kristne symboler.

99 Klepp, Ingun Grimstad og Kirsi Laitala SIFO 2018

Formen på en stola må være tilpasset den som bærer, så stolaen kan føye seg etter nakke- og skulderpartiet. En skråstola må dessuten følge brystpartiet for å falle pent når den føres fra venstre skulder og ned over brystet til hoftefeste på høyre side. Stolaen er et bånd og skal ha lik bredde i hele lengden, 8-12 cm. Dette gjelder for både rettstilt og skråstilt stola. For rettstilt stola vil en bredde på ca 10 cm fungere for de aller fleste, mens den for en smal person kan gå ned mot 8 cm og for en kraftigere bygd opp mot 12 cm. En skråstilt stola bør ikke være bredere enn 10 cm, da det skrå partiet fort vil virke ekstra bredt. Lengden på både rettstilt stola og skråstola skal rekke ned til stolaen slutter ca 15 cm over falden på albaen.

Stoff må være så fast vevd at stolaen ligger stødig uten å vri seg. I tillegg til framsiden på en stola trenger de aller fleste stolaer to lag med fôr. Mellomfóret skal stive opp. Fóret på baksiden skal dekke over det indre fóret (mellomforet) og beskytte stolaen mot albaen og kroppens bevegelser. Ved bruk av silke i fóret på baksiden av stolaer (eller messehauger) kan disse skli og ligge urolig utenpå en alba i kunststoff. Dette skyldes at kunststoffet i albaen ikke vil spille på lag med silken eller andre naturstoffer. I slike tilfeller vil viskose, som er et antistatisk stoff, egne seg til fôr.

- Naturlige materialer er mest aktuelt; som ull, silke og lin. Det er særlig disse tre materialene som gir et glansfullt og vakkert resultat. Mercerisert bomull er velegnet. Silke er mye brukt til fôr på baksiden av stolaen. Unngå statiske stoffer.
- Kunststoffene er rimeligere i innkjøp, men taper seg i glans og holdbarhet raskere enn naturstoffer. Syntetiske fibre har dessuten stor, negativ innvirkning på naturen og menneskers helse (se rapport fra SIFO som referert til over)
- Nye materialer som utvikles, kan bli aktuelle.

Du finner mer om materialer og utforming i kapittelet 10.

Bestilling og kjøp av liturgiske klær til eget bruk

Alba og stola kan skaffes i ulike kvaliteter og til ulike priser. Tilgang til produsenter og leverandører av kirketekstiler varierer og det er ikke alltid like enkelt å finne fram til aktuelle kunstnere og produsenter.

Bispedømmekontorene har kjennskap til kunstnere, firmaer og andre du kan henvende deg til. Du kan søke på nettet, høre med andre som har anskaffet drakt før deg eller oppsøke kunstnere eller andre med fagutdannelse i tekstil som du måtte kjenne til. I det siste kapittelet som handler om å lage, vil du se hvilken kompetanse man bør kunne forvente av den som skal lage liturgiske klær.

Alle kan i prinsippet sy en alba så fremt de har nødvendig erfaring, utfører denne etter godkjent mønster og følger kirkens bestemmelser for liturgiske klær. Det kreves ikke godkjenning fra biskopen for den enkelte alba. Det forutsettes at albaen er sydd etter godkjent mønster for Den norske kirke. Godkjente mønstre for alba er til salgs i Kirkerådet. Tjenesteansatte i Den norske kirke er pålagt å bære godkjent alba.

Fra Draktdagen ved Teologisk fakultet i Oslo med utstilling av stolaer for salg, utført av tekstilhåndverkere og brukskunstnere. Bjørg Hustad stiller ut og viser sine stolaer.

Ved de to teologiske fakultetene i Oslo har det i mange år vært tradisjon for å arrangere Draktdagen med utstilling for salg av liturgiske klær. Her kan kommende prester, diakoner, kateketer og kantorer finne alba, stolaer og annet utstyr for eget bruk. Tekstilhåndverkere viser eksempler på stolaer de lager for salg og som de tar imot nye bestillinger på, eller leverandører som forhandler ferdigprodusert konfeksjonsvare. Utstillerne kan også kontaktes direkte.

Kunstnere/tekstilhåndverkere, forhandlere og andre hvor du kan skaffe seg liturgiske klær :

- Skreddere og andre sømkyndige kan påta seg å sy alba. Individuell tilpassing etter kroppsmål og ønske om god stoffkvalitet er hensyn å ta når man skal anskaffe seg alba.
- Tekstilkunstnere og kunsthåndverkere påtar seg oppdrag med utsmykning av kirkerommet, liturgiske klær eller andre tekstiler til en kirke. Disse utfører unike tekstiler, tilpasset funksjonen som det enkelte tekstilet skal ha.
- Håndverkere i tekstilverksteder tar imot bestilling på stolaer og andre kirketekstiler. Verkstedene har kompetanse i vev, broderi og søm og består som regel av en eller noen få tekstilhåndverkere. Arbeidet foregår som småskalaproduksjon og hvor man kan bestille stola etter avtale.
- Norske og europeiske firmaer med produksjon og salg av liturgiske klær arbeider i stor skala. Produkter kan bestilles hos leverandører, som tilbyr varer tilpasset etter bestemmelsene for liturgiske klær i Den norske kirke. Ved kjøp på nett fra utlandet er det spesielt viktig at produktene kan godkjennes for bruk i Den norske kirke.

For all anskaffelse av liturgiske klær skal det søkes om godkjenning før man bestiller eller går til innkjøp.

Liturgiske klær til i en kirke

Albaene som kirkene selv skal eie, bør være i ulike størrelser for å kunne passe til flere personer. Med liturgiske medhjelpere i gudstjenesten øker behovet

for albaer i forskjellige størrelser, dersom menigheten ønsker at disse bruker liturgiske drakt ved tjenesten. I *Regler for liturgisk inventar og utstyr* står det om behovet for blant annet albaer i kirkene:

(...) vanligvis være behov for alba, stolaer i fire liturgiske farger, messehagler, fortrinnsvis i hvit og grønn og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjenester og andre tjenester. Kapper til bruk på kirkegård/gravlund ved gravferd. Hvite kapper til konfirmanter ¹⁰⁰.

Tilskuddsordninger og legat

Utgifter til alba og stola for de tjenesteansatte som er pålagt å bruke dette, skal i følge *Regler for bruk av liturgiske klær* i pkt 3.1 dekkes av arbeidsgiver etter satser som fastsettes ved forhandlinger ¹⁰¹. I veiledningen til reglene beskrives dette nærmere. Hver enkelt må selv sørge for å kontakte arbeidsgiver eller fagforening i spørsmål som har med dekning av utgifter til liturgisk drakt.

Marie Andersens legat yter støtte til utsmykning av norske kirker.

Liturgiske klær og liturgens fremtreden

Alba bæres over sivile klær, som tjenesteskjorte eller annen overdel, mørke benklær eller skjørt. Sko og strømper skal være sorte. Stolaen legges til sist over nakke eller skulder. For den som velger singulum, skal knuten være på venstre side. Dette beltet skal ikke skille eller skjule symbolene på stolaen. Beltet kan knytes under stolpene. På en skråstilt stola kommer singulum lett i konflikt med stolpen foran, når den skal krysse på skrå og festes i hoftehøyde høyre side.

Hvordan man framtrer som liturg har betydning for kommunikasjonen som finner sted i gudstjenesten eller ved andre kirkelige handlinger. Menigheten oppfatter ikke bare ved hjelp av hørselen, men også gjennom synet. Å se er som å «høre med øynene». Her fungerer menneskets to språk side og side; det uttalte og det tause.

Menigheten kan ha et avslørende blikk for hvordan liturgen kler seg og ter seg. En stola som henger skjevt eller er i gal liturgisk farge, og som man kanskje ikke legger merke til selv, kan være synlig langt bakover i kirken. Det vi oppfatter som «rot», kan skurre og skape kaos for vårt indre, så vi blir ukonsentrerte og oppmerksomheten trekkes bort fra gudstjenestens egentlige innhold. Slik kan tilfeldigheter gi uheldige signaler fra liturgen om en likegyldighet til handlingen eller i verste fall en manglende evne til å ta andre på alvor. Dette gjelder særlig i forbindelse med seremonier som betyr noe spesielt for dem det gjelder, ved dåp, konfirmasjon, vigsel eller gravferd.

100 Regler for liturgisk inventar og utstyr § 16

101 Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær 2015 , pkt 3.1

En våken menighet vil kunne avsløre om albaen er stelt dårlig med og er skrukkete eller skitten, om falden har løsnet eller det mangler trykknapp eller hemper. Flekker etter altervin eller sølete jord fra kirkegården gir et sjuuskete inntrykk. Det gjør seg heller ikke med skitne sko eller sko og sokker i andre farger enn sort.

Hvordan man framtrer med liturgiske klær, påvirker dermed kommunikasjonen i gudstjenesten. Det gir ro og orden når drakten er korrekt påkledd, liturgen er tydelig i kroppsspråket og han eller hun henvender seg med direkte bevegelser mot alter eller menighet. Personlig hygiene, og det å se velstelt ut, bidrar til å vise respekt for tjenesten og sine medmennesker.

Gode råd kan være nyttige. Her er noen:

- Før gudstjenesten begynner, se til at de liturgiske tekstilene i kirkerommet har riktig liturgisk farge for dagen. Kun nødvendige gudstjenestebøker skal ligge på alteret, sammen med lys, blomster, krusifiks og nattverdutstyr.
- Vær nøye med påkledningen av drakten. Be klokkeren om hjelp, hvis du trenger det. Sjekk at stolaen er i riktig liturgisk farge og ligger rett over nakke eller skulder. Bruker du singulum, se at foldene bak i ryggen på albaen ligger glatte, at beltet ligger vannrett rundt midjen og knuten er til venstre. Til drakten hører mørke bukser eller kjole/skjørt, sorte strømper og sorte sko. Skoene bør se rene og nypussede ut. I kirker som er utstyrt med stolaer til messehaglens, bruker du kirkens stolaer og ikke dine egne. Det gir et mer helhetlig inntrykk med stola og messehagel utført til hverandre, slik kirkens bestemmelser har lagt opp til. Det er særlig aktuelt hvis fargenyanser og utførelse av din egen stola skiller seg fra messehagelens og de andre liturgiske tekstilene i kirkerommet.
- Rene hender skåner gudstjenestebøkene og for eksempel det kirkesølvvet som du skal ta på når du gjør tjeneste ved alteret. God håndhygiene er alltid viktig ved dåp og nattverdutdeling og når du hilser på menigheten. Se til at du er stelt på håret, at stolaen henger rett og alt er i orden, før du forlater sakristiet og går inn til gudstjenesten.
- Etter gudstjenesten henger du albaen på kleshenger. La den få henge fritt i rommet så plagget får luftet seg og skrukker glattes ut. Når du er ferdig med alt annet, henger du albaen inn i klesskapet i sakristiet eller pakker ned igjen i kofferten. Stolaen bør kunne henge over en stang eller kleshenger i skapet eller du ruller den lett sammen, uten bretter.

Messehagelen er mest utsatt for slitasje. Å uforvarende slenge den fra seg, brette den eller la være å henge den opp på en forsvarlig måte, kan være å utføre skadeverk. Skader ved slitasje på en forholdsvis ny messehagel er ikke så lett å oppdage, men vil bli synlig med tiden. Da kan skaden være ubotelig. Derfor har det betydning at den enkelte vet å behandle messehagelen med respekt og ta nødvendig hensyn. For å minske risikoen ved av- og påkledning, løfter man plagget ved å holde innunder skulderpartiet. Det gjør du ved å ta hendene inn fra siden og løfte messehagelen opp over hodet. På denne måte berører du bare fóret og unngår belastning på bunnstoff og broderier eller applikasjon.

Kapittel 13

Stell og oppbevaring av liturgiske klær

Kirkebygg-databasen. Oppbevaring og registrering av kirketekstiler

For all oppbevaring og registrering av tekstiler i kirkens eie, vises det til kirkebyggdatabasen til KA Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter.

KA har sammen med Kirkerådet gitt ut et nyttig hefte om stell av kirkerommets tekstiler: *Tander prakt. Stell og bevaring av kirketekstiler*¹⁰².

Dette kapitlet handler først og fremst om behandlingen og oppbevaringen av de liturgiske klærne. For kirkens øvrige tekstiler anbefales å lese *Tander prakt*.

En gammel, musespist stola. Mus tiltrekkes av stearin. I dette tilfelle lå stolaen i samme skap med lageret av stearinlys i kirken. Det er viktig at stearinlys ikke oppbevares på samme sted som kirketekstilene. Ukjent opprinnelse.

Skader og slitasje

All tekstil er utsatt for slitasje, støv og smuss, også arbeidstøyet ditt. Tekstiler generelt utsettes for slitasje ved berøring, spesielt når vi gjentar å ta på de samme punktene. Men også manglende rengjøring eller oppbevaring i tette poser, skuffer og skap er uheldig. Måten man behandler og vedlikeholder tekstiler på, har betydning for hvor lenge de holder. Skader kan forhindres i å utvikle seg dersom de repareres straks de har oppstått og tekstilene rengjøres når de er blitt synlig skitne. God oppfølging kan bety mye for å forlenge levetiden for tekstilene.

Også de liturgiske klærne trenger tilsyn. Samtidig bør de oppbevares på en hensynsfull måte. Den tjenestemannen har ansvar for stell av egen drakt, mens menighetsrådet har ansvaret for albaer, stolaer og andre tekstiler til sin kirke og bispedømmerådet for bispedømmet.

Liturgisk utstyr skal holdes i orden og krever tilsyn og vedlikehold. For tekstilenes del vet de færreste hvordan disse skal håndteres og kunnskap må ofte hentes inn fra annet hold. Opplæring i hvordan man behandler og tar vare på en tekstilene er en undervurdert oppgave innenfor kirkens arbeid.

Stell og behandling

De liturgiske klærne trenger jevnlig tilsyn og oppfølging. Lag deg faste rutiner med å holde dem rene og i orden. La alltid drakten få luften seg etter bruk. Det kan fjerne sjenerende lukt. For plagg av ull er lufting den mest effektive måten å få bort lukt på, i følge SIFO, Statens institutt for forbrukerforskning ¹⁰³. I rapporten fra 2003 kommer det fram at muligheten til ikke å vaske, utnyttes for lite. Svettelukt er sjenerende, samtidig som kroppsprodukter kan være et problem. Sminke setter merker, det samme gjør søl fra altervin eller jord på kirkegården. Følg opp med å feste tråder, sy på knapper og legg opp falden hvis den løsner. Les mer om vask og rens og om flekkfjerning nedenfor.

Tekstilene i kirkene bør følges opp gjennom året, helst med oversikt over når og hvordan alt skal gjøres og hvem som skal utføre arbeidet. Lag en rutinemessig plan for lufting, rengjøring og gjennomgang av tilstanden til tekstilene. Hold skapet eller kommoden hvor de oppbevares støvfrie og rene. Skriv logg over arbeid som utføres på kirkens tekstiler. Endringer, større reparasjoner og lignende skal registreres i kirkens database, nasjonalt register ¹⁰⁴. Ved anskaffelse, endring og avhending eller kassasjon skal tillatelsen med dato fra vedkommende myndighet noteres. Dette gjelder også midlertidige avhendelser.

Bruk hvite, syrefrie bomullshansker når du tar i kirketekstilene. Hud avgir naturlig syre, fett og fuktighet som over tid vil være skadelige eller kan forårsake skader. Messehagler er spesielt utsatt for berøringsskader. Bomullshansker til dette formålet kan kjøpes på apotek. Se om oppbevaring i neste kapittel.

Frivillige med tekstilkunnskap kan ha tilsyn med tekstilene i kirken. Nødvendig kunnskap om stell og behandling må være en forutsetning for oppgaven. Den må utøves etter avtale med menighetsråd, administrasjonsleder ved kirkekontoret eller kirketjener. Inngå skriftlig avtale så ikke ordningen privatiseres eller faller bort straks vedkommende ikke lenger kan ivareta arbeidet. Ved å skrive ned det arbeidet som utføres, kan taust kunnskap om behandling av tekstilene bli gjort kjent og andre kan dra nytte av viktige erfaringer. Når tilgang til tekstilkonservatorer er begrenset, samtidig som den generelle kunnskapen om tekstiler og behandling ikke lenger er allmennkunnskap, er det en oppgave for menigheten å sørge for at kompetanse på området blir ivaretatt.

Vask og rens

Alba må vaskes eller renses jevnlig for å unngå å se sjuuskete ut eller at gammel skitt og svettelukt setter seg. I de fleste tilfeller kan albaen vaskes, men vær oppmerksom på at det ikke gjelder for alle. Dersom albaen kun tåler rens, må den leveres inn på renseri. Sjekk din egen alba om den er utstyrt med vaskeanvisningen og følg denne for å forsikre deg at du gjør det riktig. Ta like godt vare på den liturgiske drakten like godt som du gjør med finklærne eller bunaden din.

103 Klepp, Gunnarsen og Risnes 2003

104 Regler for liturgisk inventar og utstyr §§ 29 og 30

I utgangspunktet kan en alba i 100 % ull vaskes ¹⁰⁵. Men en alba i 100% ull, som er helfóret, må renses. Normalt er en alba fóret med et antistatisk fór, som viskose. Fóret er vanskelig å stryke glatt igjen. Man kan sammenlikne en helfóret alba i 100% ull med drakt eller dressjakke. Slike fine plagg vasker man ikke hvis man vil ta godt vare på dem, men leverer til rensing. Det finnes også alba i en blanding ull og silke, denne behandles på samme måte som den helfórede i 100% ull. Alba av lin og bomull kan også vaskes i maskin, men skrukker lett og er best tjent med rens. For alba av silke, er det spesielt viktig å sjekke om den tåler vask.

Dersom du har fått søl på albaen, bør du til å fjerne dette umiddelbart med en lett fuktig klut før den rekker å lage flekker. La albaen få henge for å unngå krøller. Den kan dampes lett ved å henges på badet slik at eventuelle skrukker henger seg ut i damp og varme. Oppbevar i en klespose av bomull og ikke av plastmateriale.

I følge rapporten fra SIFO i 2003 skal plagg som inneholder ull i kombinasjon med andre fibre, alltid vaskes på ullvaskprogram på vaskemaskinen ¹⁰⁶. Da unngår du krymping. Legg aldri ull i bløt. Dersom en alba i 100 % ull er ufóret og kan vaskes, bruker du ullvaskprogrammet. Mange albaer har en blanding av 55% ull og 45% polyester og er uten fór.

Til plagg som inneholder ull, om det er helt eller delvis, skal man alltid bruke spesialmiddel for ull eller for ull og silke. Disse midlene er uten enzymer. Vanlig vaskemiddel inneholder enzymer, kanskje også blekemiddel, som kan ødelegge ullfibre og føre til hull i plagget. Milo er vaskemiddelet for ull som kommer best ut i SIFOS tester, men også andre vaskemidler egner seg for ull og silke. Vaskemaskinen må ikke fylles opp med annet tøy når du vasker albaen. En full maskin kan ødelegge fibrene i plagget og om man er riktig uheldig føre til krymping. Bruk redusert mengde vann. At ull tåler kraftig sentrifugering, inngår i de samme forskningsresultatene fra SIFO. La albaen få henge fritt på en henger når den skal tørke, for å glatte ut mulige skrukker og bli helt tørr. Ikke tørk i solen.

Kunststoff blir raskere skittent enn ull og krever ofte vask, men er lette å vaske og tørker fort. En alba av 100% kunststoff vaskes i 30 grader finvaskprogrammet i vaskemaskinen, sentrifugeres lett og henges opp på en kleshenger for å tørke det siste. Til kunststoffer kan du bruke vaskemiddel med enzymer.

Stola, messehagel og andre finere tekstiler skal ikke vaskes i vaskemaskin ¹⁰⁷. Når man vasker noe i maskinen har man liten kontroll på hva som skjer. Du vet aldri hvordan de ulike materialene i stoff og sytråder reagerer eller fargene kan smitte eller forandre seg. Disse tekstilene består av flere lag med stoff av forskjellige materialer som krever forsiktig behandling med rensing.

105 Zagury i samtale 2017

106 Klepp, Gunnarsen, Risnes 2003

107 Myhrvold i samtale 2018

Fiolett stola og messehagel i Moss kirke. Av Kirsten Irgens.

Ved rensing er det viktig å være klar over hva tekstilene tåler før de behandles. Vask eller kjemisk rensing kan i mange tilfelle skade tekstilene. Ikke minst for gamle eller svært verdifulle tekstiler er spesialrens det eneste forsvarlige. Sammensetningen av ulike stoffer, tråder, farger og eventuelle bånd kan være vanskelig å håndtere i en kjemisk prosess hvor alt behandles likt. Ved spesialrens blir tekstilene fulgt opp manuelt. I mange tilfeller må man ta prøver på forhånd for å vite hvordan de ulike materialene reagerer. Hør først med renseriet på hvilken måte de behandler tekstilene. Det kan derfor være lurt å sende med prøver av stoffer, tråder osv. som kan brukes til uttesting.

Er du i tvil om behandling, kontakt fagfolk. Det er bedre å spørre en fagperson en gang for mye, enn for lite. Er man usikker, så send gjenstanden heller til rens hos et renseri som har fagkunnskap om håndverket. Kirketekstilene representerer en skatt av kulturhistorisk verdi og for svært verdifulle tekstiler kan mangelfull behandling få uheldige konsekvenser og viktige verdier risikerer å gå tapt.

Stolaer som er i bruk trenger ikke å renses så ofte, med mindre de har skitne, gjenstridige flekker. Stolaer, messehagler og bispekåper bør normalt renses hvert 10. – 15. år ¹⁰⁸.

Gamle tekstiler som er ute av bruk og skal tas vare på for ettertiden, også messehagler og bispekåper som er i bruk, bør kun behandles av tekstilkonservator eller ved et renseri som tilbyr spesialbehandling av gamle og svært verdifulle tekstiler.

For konservering og rengjøring kan henvendelsene gjøres til Bevaringstjenesten, Museumssenteret i Hordaland, <http://www.muho.no/bevaringstenestene>. Mer om

behandling av gamle og fine tekstiler, finner du i heftet fra KA, *Tander prakt. Stell og bevaring av kirketekstiler* ¹⁰⁹.

Fjerning av flekker

Flekker fjernes best mens de er ferske, så de ikke «setter seg» i stoffet og blir vanskelige å få bort. Søle og jord fra kirkegården kan børstes vekk etter at det har tørket.

Sissel Myhrvold er tekstilkonservator og har i mange år ledet arbeidet med konservering av tekstiler ved Kunstindustrimuseet i Oslo, nå Nasjonalmuseet. Kåre Nilsen i Moss er spesialist på behandling av finere tekstiler. Under gir de noen gode råd om flekkfjerning av vin og stearin ¹¹⁰:

Vinflekker

Fjerning av vinflekker på alba synes dessverre godt på albaer og bør tas med en gang:

- De fleste flekker kan fjernes nokså umiddelbart med en lett fuktig klut.
- Rødvinsflekker på alba fjernes best ved å forme en «pose» der hvor flekken sitter og la kokende vann renne fra springen gjennom «posen» slik at vinen skylles ut med vannet. Ingen vaskemidler! Etter denne behandling legges tørkepapir på begge sider av tekstilet hvoretter resterende vann presses ut. Gjenta dette i flere omganger, om det er nødvendig. Heng gjerne til tørk foran vifteovn eller bruk føner på lav temperatur. Kontakt fagmann dersom du ikke oppnår et godt resultat.
- Ved flekkbehandling av tørre flekker er det viktig å ha alt for hånd før arbeidet starter opp og tar seg god tid. Rent vann, eventuelt en svak vaskeløsning, sugende materiale (tørkepapir, frottéhåndkle og liknende), hårføner (av lav temperatur) og balje. Flytende Milo (uten enzymer) er et egnet vaskemiddel.
- Når flekken er fjernet på albaen, kan du vaske denne i vaskemaskinen og siste rest av flekken vil vanligvis forsvinne – vel og merke dersom albaen tåler å vaskes på denne måten. Følg beskrivelsene for vask av alba, som er nevnt tidligere. Hvis ikke må den renses. Dette er viktig av hensyn til materialet i albaen. Ull trenger spesialmiddel for ull eller silke, uten enzymer, mens en alba av kunststoff kan vaskes med vaskemiddel med enzymer.
- Gamle tanniner (garvesyre) fra vin som har sittet på tekstilen lenge er som regel umulig å fjerne, men kan eventuelt retusjeres.

Fjerning av vinflekker på stola, messehagel og bispekåpe kan være vanskeligere:

- Av de mer kompliserte tingene er stolaen ofte den enkleste. Her har vi med mange forskjellige fibre og farger å gjøre. Av og til også tråder av metall, brokader. Brokader må fremfor alt ikke brettes eller krølles, men kun behandles flatt. Hvis rådene under

109 Simonæs, Anne Sommerin og Inger Raknes Pedersen 2011

110 Myhrvold og Nilsen med uttalelser 2018

ikke fungerer, kontakt tekstilkonservator eller renserier som behandler gamle, finere og verdifulle tekstiler.

- Det er viktig at vinflekker på stola og messehagel tørkes opp med alminnelig husholdningspapir med én gang. Vanskelige flekker på messehagel, bispekåpe og andre kirketekstiler bør fagfolk ta seg av. Feil behandling kan fort bære svært galt av sted. Er flekken fuktig, begynner du med å tørke av den med en fuktig klut, serviett eller alminnelig tørkepapir. Ikke gni eller bearbeide teksten for sterkt. Det kan føre til at man tover fibre og får et område som er mer skjemmende enn flekken. Ikke bruke klor, Vanish eller andre «vidundermidler».
- For vannløselige flekker som vin o.l. gjelder:
  - Sterke farger kompliserer enhver behandling sterkt. Bruk av varmt vann frarådes derfor. Skillet mellom hvite, eller lyse partier, og sterkt kulørte er meget kritisk. Fargesmitte er så godt som umulig å fjerne igjen, dersom man skulle være uheldig. Vær også oppmerksom på at å behandle en flekk kan føre til at området blir renere enn stoffet rundt, så det kan være nødvendig å behandle det hele etter at flekken er fjernet, så alt blir like rent.
  - Utblødde farger på lyse områder er sterkt skjemmende. Flekker synes som regel best på lyst underlag. Forsøk å holde deg til det og ikke gå inn på sterkt kulørte deler.
  - Tørkepapir eller stoffer av frotté (f eks håndkle) med god sugeevne er til god hjelp. Legg et tykt underlag av dette på vrangsidene, under flekken. Legg litt vann på flekken med en ufarget klut, bomullspinne (Q-tips) eller liknende og press vinen, eller hva flekken måtte bestå av, fra begge sider over i hjelpetekstilet som senere kan vaskes eller kasseres. Dette kan gjentas flere ganger, og du vil kunne observere hva som skjer, både på objektet du behandler, og på hjelpetekstilene. Ikke gni, men press! Tørk fra vrangen med en vifteovn eller føner på lav temperatur.
  - Bruk av lunkent, 30 graders vann, er aktuelt, og mulighet for å oppnå et resultat er betydelig større dersom man drypper en – 1 - dråpe Zalo (nøytralt, syntetisk oppvaskmiddel) i den bollen med vann man tar utgangspunkt i. Intet annet! Den lille andelen vaskemiddel er egnet til å nedsette overflatespenningen i vannet slik at det får evnen til å trenge inn i tekstilet og løse smusset / flekken. Mer vaskemiddel enn beskrevet ovenfor vil være risikabelt for fargene og skape skjolder ved at rester legges igjen i tekstilet.

Stearinflekker

Stearinflekker kan være brysomme å få bort. Det beste er å unngå dem. Flekkene er alltid vanskelige å fjerne, fordi det ofte blir liggende igjen en fettlignende flekk der hvor man har klart å skrape vekk stearinen mekanisk. Flekk på en alba kan behandles med lunkent vann (30-40 grader) og Milo eller Zalo. Etterpå er det alltid viktig å skylle godt. For tekstiler som stola, messehagel og bispekåpe, er det vanskeligere å gi et generelt råd (se rådene for behandling av fjerning av vinflekker på de mer krevende tekstilene). Det avhenger av hvor stor og vanskelig flekken er, om man bør ta den selv. Kontakt tekstilkonservator eller

renserier som behandler gamle, finere og verdifulle tekstiler hvis du er i tvil eller om rådene over ikke fungerer.

Oppbevaring av alba

Albaen din oppbevarer du hjemme eller på kontoret avhengig av forholdene som gjelder. Oppbevar den i et rommelig skap uten at den kommer i klem med annet tøy.

La alltid albaen henge på kleshenger og ikke på krok eller slengt over en stol. Unngå krøller. Men skulle albaen bli krøllete, kan du henge den til damping over varmt vann i en balje eller over badekaret. Da glattes skrukkene ut. Når albaen igjen er helt tørr, henger du den tilbake i skapet. Best er å henge albaen og kleshengeren inn i en klespose av bomull. Det beskytter mot smuss og støv.

Når du skal ta albaen med deg, bruk klesposen eller en fast koffert til å frakte den i. La kofferten inneholde det du trenger; alba, stola, eventuelt singulum, innesko i egen pose og bøker. Hold kofferten ren og fri for alt unødig. Albaen må ligge lett sammenbrettet uten å krølles. Ta albaen ut av kofferten eller skapet i sakristiet en stund før den skal brukes. Å la den få henge fritt på en kleshenger i sakristiet er en god vane og bør inngå i forberedelsene. Da får albaen luftet seg og skrukker i stoffet kan glatte seg ut. Etter gudstjenesten lar du albaen igjen få henge framme en stund før den pakkes ned etter henges i skapet. På den måten får du dampet ut kroppslukt og fuktighet.

Bruk egen klespose til albaen.

Oppbevaring av stola

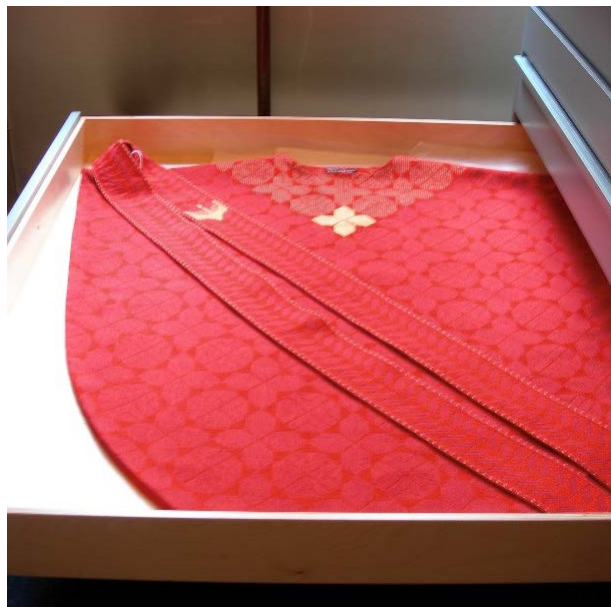
Stola oppbevares liggende, lett sammenrullet i en koffert eller hengende over en kleshenger eller over en stang i et skap. Å brette en stola må ikke forekomme, det kan skade fibrene i stoffet og ødelegge broderi eller applikasjon. Er stolaen av lin, er dette spesielt viktig, hvor fibre lett "brekkes". Stolaer uten broderi nederst på stolpene, kan henges opp-ned i en buksehenger med filtbeskytter.

Oppbevaring av messehagel

Messehagel skal henge på en spesialhenger eller ligge flatt uten bretter. For messehagler som skal henge, må det lages egen kleshenger og støvpose som er tilpasset formen for den enkelte messehagel. Posen skal være sydd litt bredere enn messehagelen, ha hull i midten til kleshengeren og åpning langs sidene for utlufting. Skuldervinkelen på kleshengeren skal ha

Messehagler og stolaer i Rønvik kirke oppbevares på spesialbygd henger når de skal gjøres klare til gudstjenesten og til lufting rett etterpå. Nå messehaglène ikke er i bruk, ligger de flatt i store skuffer sammen med stolaene. Tekstilene ved Ann Rasmussen.

Oppbevaring av kirkens tekstiler i sakristiet viser messehagler hengende på eget stativ og liggende utstrakt i stor skuff. Stativet og kommoden har begge mål etter formen på messehaglène. I kommoden har hver enkel messehagel, antependier og andre tekstiler sine egne skuffer. Ubleket, syrefritt silkepapir beskytter tekstilene mot treverket i skuffene. Oppbevaringsmøblene er utført for Moss kirke av et lokalt snekkerverksted. Messehagler av Turid Lundby til venstre og Kirsten Irgens til høyre.

samme vinkel som skulderfasongen på messehagelen og hengeren skal stikke lengre enn bredden på messehagelen for å gi støtte fullt ut. Kleshengeren fóres med utvasket bomull for å avrunde og unngå skarpe kanter. Støvposen sys i bomull. Messehagler som skal ligge flatt, beskyttes både over og under med bomullslerret eller usyret, ufarget silkepapir. I tillegg kan silkepapir legges som en krøllete «ball» mellom lagene for å gi en mykere avrunding i skulderpartiet.

Messehagler behandles som verdifulle tekstiler med ekstra forsiktighet og må ikke brettes.

Oppbevaring av bispekåpe

Bispekåpe oppbevares og behandles på samme måte som messehagler og med hensyn til mest mulig støvfrie omgivelser, god plass, normal luftfuktighet og uten kontakt med lys. Enhver bispekåpe trenger spesialtilpasset kleshenger som er formet etter kåpens skulderfasong og kan bære hele skulderpartiet. Hengeren må fóres tilsvarende kleshenger til messehagel. Skapet for oppbevaring av en bispekåpe må være rommelig med tilstrekkelig høyde, bredde og dybde så ikke kåpen presses sammen. Det beste er indre mål med full høyde, bredde 125-140 cm og dybde 60 cm. Kåpen skal henge fritt på henger fra en krok i midten og kunne bruke hele skapets bredde. I tillegg bør bispekåpen dekkes av en støvpose som er tilpasset fasongen og som kan beskytte kåpen når denne ikke er i bruk.

Reisebispekåper, eller eldre kåper som ikke lenger benyttes, oppbevares også best i store skap eller kommoder for formålet.

Når en bispekåpe skal ligge, kreves det kommode med ekstra stor dybde og bredde på skuffen, så kåpen kan ligge i hele sin lengde. Bispekåpen beskyttes med lerretsstoff av bomull eller usyret, ufarget silkepapir både som underlag og til å dekke over. I tillegg legges silkepapir mellom lagene for å gi en mykere avrunding når sidene foldes inn mot midtpartiet. Krøll myke «baller» av silkepapir til å bygge opp og gi skulderpartiet støtte, så det kan ligge i sin naturlige bue og ikke bli brettet sammen. På denne måten unngår man brettskader.

For å frakte med seg en bispekåpe gjelder samme forsiktighet i behandlingen, som ved oppbevaring. Det må tas særskilte hensyn, så den kan ligge støvfritt og får støtte og beskyttelse uten å bli sammenklemt. En sammenbretting gjøres med stor forsiktighet hvor sidene foldes inn og støttes med sammenkrøllet silkepapir for å gi en mykere avrunding. Det er viktig at ikke skarpe bretter oppstår. I tillegg bør bispekåpen beskyttes over og under med utvasket bomullslerret eller syrefritt silkepapir. Den fraktes i egen koffert eller spesialsydd klespose av bomull.

Menighetens ansvar for oppbevaring – felles løsninger i prostiet?

For menighetene kan det være en utfordring å ivareta kirkens tekstiler på en tilfredsstillende måte. Å verne gamle og verdifulle tekstiler er å ta vare på kulturarven vår og fordrer at vi har kjennskap til kulturminneloven og bestemmelser om vernehensyn.

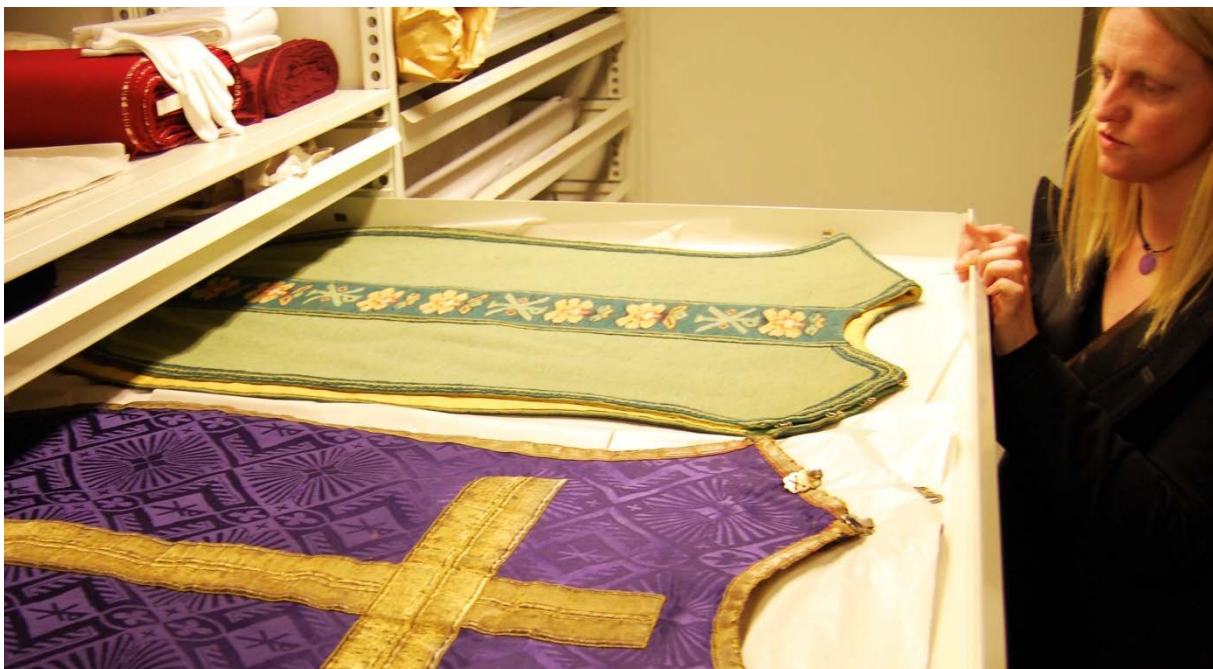
En idé kan være, der menighetene har plassproblemer med oppbevaring av messehagler og andre tekstiler som sjelden er i bruk eller tatt ut av bruk, å gå sammen i prostiet om et felles rom for oppbevaring av disse. Det vil være en praktisk måte å løse problemet på. Et slikt fellesrom må ivareta de samme hensyn som ved oppbevaring i sakristiene; mest mulig støvfrie omgivelser, god plass, normal luftfuktighet og uten kontakt med lys. I tillegg bør en forvalter ha tilsyn med tekstilene. Om ikke et prosti alene kan velge denne løsningen, kan ideen kanskje gå videre til flere prostier, som vil gå sammen, eller til bispedømmet. Det vesentlige er å finne gode, praktiske løsninger som ivaretar hensynet til tekstilene.

Bispekåpene er det bispedømmekontoret som har ansvar for å gi en forsvarlig oppbevaring. Dette gjelder også for bispekåper som ikke lenger er i bruk, så fremt ansvaret for disse ikke er overlatt til et museum.

Avhending krever biskopens godkjenning, se tilbake i kapittel 9

Oppbevaringsmøbler for kirketekstiler

Møblene for oppbevaring av kirketekstilene må være egnet for formålet. Skap eller kommode må være av tilstrekkelig bredde og dybde og ha gjennomlufting. Messehagler og antependier er tekstiler som krever stor plass hvis de skal oppbevares liggende, det samme med bispekåper. En messehagel må kunne ligge utbrettet i full størrelse, eventuelt sammen med tilhørende stola. Det krever en bredde på opptil 150 cm. At indre mål i skap og skuffer er tilstrekkelige for plasskrevende tekstiler, forutsetter spesielløsninger. Skuffene bør være grunne og heller mange for å gi plass til alle tekstilene. Når de får ligge enkeltvis og i mange "etasjer", unngår tekstilene å komme i klem og risikoen for slitasje vil minskes.

Nidarosdomen har avdeling for oppbevaring av kirketekstiler. Hver messehagel har sin faste plass i hyllene, dekket til av syrefritt silkepapir og hvor informasjonsark med beskrivelse av hver messehagel ligger ved. En kirketjener har fast tilsyn med tekstilene. Messehagler fra Vår Frues kirke, tatt ut av bruk, ligger deponert i Paramentrommet ved domkirken.

Oppbevaringen av kirketekstiler er et aktuelt tema i Riksantikvarens serie med informasjonplakater, gitt ut i mars 1994: *Informasjonsblad om kulturminner, pkt. 4 Gjenstander, 4.2.2.: Kirker: Oppbevaring av kirketekstiler*, se www.ra.no¹¹¹. Kirketekstilene bør ha sin faste plass i plassbygd skap eller kommode, i sakristiet eller tilsvarende rom, og ha det mørkt og mest mulig støvfritt under rene forhold med normal luftfuktighet. Lys, varme, støv og syre i omgivelsene virker nedbrytende på materialet. Det samme gjør varierende luftfuktighet. Luftfuktigheten i rommet bør holdes stabil med en relativ luftfuktighet på 50 % som det gunstigste. En luftfuktighet på over 60 %, kan gi muggdannelse. Sterkt lys sliter på fibre og farge. Tilfeldige som ikke har noe med tekstilene å gjøre, bør ikke kunne berøre dem.

Materialer i oppbevaringsmøbler for tekstiler

Materialer i oppbevaringsmøbler for kirketekstiler er nøye omtalt av Riksantikvarieämbetet i Sverige i deres rådgivingsblad *Materialval till förvaring av kyrkliga textilier* fra april 2014. Rådgivingsbladet inngår i serien «Vårda väl» og ligger tilgjengelig på Riksantikvarieämbetets side www.raa.se¹¹². Her er noen viktige punkter:

- Man bør tenke vel igjennom hva man omgir tekstilene med for ikke å gjøre skade med syreangrep, lukt, misfarging eller uttørring. Det finnes ingen standardmøbler for oppbevaring av kirketekstiler, de må som regel utformes og tilpasses lokalt. Kirkens ytre forutsetninger, som tilstand og klima må tas med i planleggingen. Dette gjelder også ved valg av materialer.
- Det kan være tegn på skadelig materiale dersom det lukter surt av eddik i oppbevaringsmøbelet, tekstilene er blitt misfarget eller fibre har blitt tørre og sprø. Skap og kommoder til å oppbevare kirketekstiler i har tradisjonelt vært laget av tre. Fordelen med tre er at det jevner ut svingningene i klima ved å ta til seg eller avgi fuktighet. Ulempen er at alle treslag inneholder mer eller mindre mengder av organiske syrer. Ingen treslag er ufarlige. Rapporten konkluderer med å velge or, ask, furu (furu-kjerneved) eller gran. Unngå sure tresorter som eik, bjørk og bøk, sponplater eller trefiberplater med lim.
- Alternativer til tre er metall og glass. Disse avgir ikke organiske syrer eller andre forurensninger. Men metallet må ikke ruste og det trengs god ventilasjon så kondens ikke oppstår. Materialer som kan anvendes i hyller og skuffer er brennlakkerte, perforerte plater, aluminiumsrammer med fast polysternett, kanalplastskiver trukket med tekstil og glassplater.
- Lim, lakk og farger og kan gjøre skade. I stedet for på male eller olje innvendig, er det bedre å pusse og slippe. Minimer bruken av lim, farger og lakk.
- La nye oppbevaringsmøbler stå for å lufte ut i en måned før de tas i bruk. Mange limsorter og farger inneholder løsningsmidler som tørker og herder med tiden.

111 Riksantikvarens informasjon om kulturminner 1994

112 Riksantikvarieämbetet 2014

- Bruk tekstiler til beskyttelse, til underlag i skuffene eller til å dekke over. Bomull, lin eller halvlin som er vasket og skylt ordentlig og i ubleket eller ufarget tøy er egnet.
- Papp og papir kan være et alternativt, så fremt det er syrefritt. Syrefritt og ufarget silkepapir er godt egnet til oppbevaring av kirketekstiler.
- Unngå ullstoff til beskyttelse av tekstilene. Det kan inneholde svovel og i noen tilfelle misfarge metalltråder. Unngå også jute. Bruk heller ikke syntetisk materiale, for eksempel polyester, akryl og nylon, som kan trekke til seg støv og smuss. Unngå fargede og mønstrede stoffer, som kan innebære en risiko for fargebunnfall. Unngå direkte kontakt mellom tre og kirketekstilene.
- Unngå plast. Plast er statisk, tett, trekker til seg støv og skitt og kan å øke faren for muggdannelse og jordslag, som igjen kan gjøre stor skade. Unngå også avisapir, plastposer, knappenåler, gummistriker, stifter, tape og selvklebende merkelapper.
- Sørg for at oppbevaringsmøbelet ikke er helt tett. Luftsirkulasjon er bra, men for å unngå skadedyr skal man sette et finmasket nett foran åpningene. Det er viktig at ventilasjonshull plasseres så luften kan røre seg gjennom møbelet og ikke bare ute ved sidene.
- Selv med «riktige» materialer er det viktig å kontrollere tekstilene regelmessig.

Kapittel 14

Oppdrag på tekstiler til hellig tjeneste

Oppdragets art

Dette kapitlet inneholder mye som er kjent for sømkyndige og tekstilutdannede med erfaring i å lage kirketekstiler. Noe er overlapping fra andre kapitler, spesielt fra kapittel 8. Men kapitlet her er tatt med av hensyn til nye som ikke har laget kirketekstiler eller liturgiske klær før. Kanskje er det også noe å hente i dette kapitlet for dem som skal anskaffe egen drakt eller har ansvaret for å bestille på vegne av menighetsrådet, fellesrådet eller bispedømmerådet.

Kirketekstiler har ikke alltid vært påaktet ut i fra kunstneriske kriterier. Tekstil har tradisjonelt vært sett på som noe brukspreget og funksjonelt, som et kvinnearbeid uten tilbørlig respekt og aktelse. Denne holdningen har rammet kirketekstilene og skapt en oppfatning av dem som mindreverdige.

Kirketekstilene har en funksjon og betydning for kirkens gudstjenesteliv som gjør at de i stedet bør løftes fram og verdsettes på linje med billedkunst og annen tekstilkunst.

Biskopene var tidlig ute med å oppfordre til kirketekstiler av god kvalitet da den nye drakten ble innført ¹¹³. Men fra starten fikk utenlandske firmaer og leverandører et slags monopol på å komme med modeller på alba og stola som kunne være aktuelle for prester å kjøpe. Det skapte en standard for hva som var «riktig» utforming og som fikk et godt feste blant prester. Plaggene var laget i kunststoff, med vev eller søm av dårlig kvalitet og gjerne billige i pris.

Norske tekstilkunstnere og tekstilverksteder ble utfordret på å være åpne for nyskaping av liturgiske plagg ¹¹⁴. Kunstneriske kvalifikasjoner på feltet ble ønsket velkommen, i forhold til rom og materialitet og i arbeid med struktur, tekstur og kvalitet og med form, komposisjon og farge. Denne kvalifikasjonen er like aktuell i dag. Tekstilkunstnere og andre med tekstilfaglig kompetanse vil kunne ivareta hensynet til kvalitet i materialer og utførelse på en helt annen måte enn ved ferdigprodusert konfeksjon.

Å lage kirketekstiler krever teknisk innsikt og kunnskap om kirketekstilfeltet. Det fordrer en kompetanse utover det kunstneriske og håndverksmessige, med en varhet for oppdraget og en forståelse for tekstilens funksjon. Man må ha kjennskap til tradisjonen med kirketekstilene, kunnskap om deres bakgrunn og funksjon og innsikt i hvilken betydning symbolene har. Viktig er det også at den som tegner er dyktig i tegning ¹¹⁵. Man kan løfte og levendegjøre en tegning, eller i motsatt fall drepe den.

En messehagel skal sees og oppfattes på lang avstand og må ikke overleses med detaljer. Helheten samles i en fast kombinasjon. Slik er det også for stola. Stolaen er smal og gir ikke plass til store symboler eller krevende ornamentikk.

Å lage en bispekåpe er et større og langt mer omfattende arbeid. Det gjelder ikke bare hvordan man skal komponere den kunstnerisk. Arbeidet er på alle måter stort og krevende med sine tekniske og håndverksmessige utfordringer. I tillegg kreves det gode tekniske ferdigheter for å montere kåpen. Slike oppdrag bør bare de som er dyktige, om det er skreddere, kunstnere og andre med tilsvarende bakgrunn, ta seg av. Se mer om montering til slutt i kapittelet.

Det er et klokt råd å ta vare på rester av stoffer, tråder, bånd og liknende for reparasjon eller ved rensing. En vellykket rensing kan være helt avhengig av at kvaliteten på alle materialer er kjent. Renseriet må i mange tilfelle teste hvert enkelt tråd eller stoffbit som er brukt, før rensesprosessen kan begynne. Da er gamle rester gode å ha. Dette sto det mere om i kapittel 13 om stell og oppbevaring ¹¹⁶.

Kompetanse

Hvem kan egentlig lage tegningene og utføre kirketekstilene? Hvem har kunnskapen og innsikten til å påta seg en slik oppgave?

113 Den norske presteforening 1984

114 Vinnes 1999, side 76

115 Lange 1966, side 145

116 Nilsen i samtale 2017

Erfaring og bakgrunn hos de som påtar seg å lage alba, stola eller tekstiler til et kirkerom kan variere ¹¹⁷. Ikke alle er like oppmerksomme på hvilke krav en slik oppgave fordrer. Oppdraget med å skape og utføre stolaer eller tekstilene skal ikke undervurderes, men forutsetter kunnskaper, innsikt og forståelse for hva dette handler om. Oppdraget kan heller ikke privatiseres og det krever mer enn å være god på håndarbeid. Et personlig ønske om å lage stola til en slektning eller alterduk til kirken må, om det er aldri så velmenende, ikke gå på bekostning av kunnskap og erfaring. Det vi utstyker kirkene våre med skal tjene fellesskapet, handlingen og rommet. Kirkerommet er et offentlig rom med fastsatte ordninger for hvordan det skal brukes, hvor private, tilfeldige eller halvgode løsninger ikke holder.

Kravene til kvalitet er ikke likegyldige. Idealene om håndverksmessig og kunstnerisk kompetanse hos den som skal skape tekstilene skal vektlegges. Basis for arbeidet må være solide kunnskaper om håndverket og tekstilenes egenart og funksjon. Dette gjelder også for tekstiler til alter, prekestol eller lesepult. Kunnskapen deles i tre:

- Håndverksmessig kompetanse innebærer god innsikt og kjennskap til materialer, teknikker, form, farge og hvordan arbeidet skal utføres. Tekstilene skal tåle slitasje og rens og samtidig beholde form, farge og glans. En stola må ha tyngde til å henge og en messehagel falle mykt og lett over kroppen til den som bærer plagget. Et antependium må ha fasthet for å kunne henge uten å miste form eller stabilitet.
- Funksjonell kompetanse viser seg i forståelse for de kirkelige tekstilenes egenart og bruksområde. Tekstilene hører til i en kontekst hvor hensikten er å formidle de ulike tidene gjennom kirkeåret og handlingen i gudstjenesten. I likhet med alterutsmykningen og kunsten ellers i kirkerommet, taler tekstilene et visuelt og taust språk. Bruk av bilder, symboler og liturgiske farger formidler innhold og gir mening til undring og tro. Vi sier at tekstilene har en liturgisk og evangelisk funksjon utover det å være vakre å se på eller praktiske å anvende.
- Kunstnerisk kompetanse er avgjørende for å kunne skape kirkelige tekstiler. Skal arbeidet framstå som troverdig, må man utover det håndverksmessige og funksjonelle aspektet også kunne løse komposisjonen kunstnerisk. Evnen til å tegne vil være avgjørende for å få til et godt resultat og er for mange den mest krevende delen av utformingen. Symboluttrykk, form, farge og komposisjon skal være stemt til helheten og kirkerommet. Tekstilene skal fungere i et samspill med andre tekstiler og kunstnerisk utsmykning, med arkitekturen og interiøret. Uten denne kompetansen vil man lett bare gjenta det vi har fra før og sjelden bringe noe videre. En kunstner skal kunne gi oss det vi trenger, noe nytt.

Kunstnere og tekstilkonkurranse

Bispekåpen til Sør-Hålogaland «Nordlyskåpa» fra 2002 sto utstilt i Jyväskylä, Finland i 2006 sammen med tekstiler til Rønvik kirke. Kunstner: Ann Rasmussen. Gullsmedarbeidet på bispekåpen utført av Helge Karlgård.

Tekstilkunstnere og andre produsenter kan lage stolaer og andre kirketekstiler for Den norske kirke. Ved bestilling av stola kan den vigslede gjøre direkte avtale.

Gjelder bestillingen deler av eller fulle sett med tekstiler i alle liturgiske farger til en kirke, er det to måter å gå fram på: Menighetsrådet kan kontakte direkte en kunstner de ønsker å gi oppdraget til og inngå en skriftlig avtale eller invitere til eller utlyse en konkurranse.

Begge framgangsmåter bør ledes av en utsmykningskomite på oppdrag av menighetsrådet eller fellesrådet, til å følge opp og ha direkte kontakt med kunstneren eller kunstnerne. Ved konkurranse er det vanlig at kunstnere viser sin interesse ved å levere en portefølje, som kan gi komiteen en idé om kunstnerne. Komiteen kan så gjøre et utvalg og invitere videre til en lukket konkurranse. Dette kalles en prekvalifisering og er vanlig framgangsmåte.

For tilfeller med bispekåpe er det bispedømmerrådet som er juridisk ansvarlig. Her er det også vanlig å ha konkurranse med prekvalifisering.

Ved større utsmykningsoppdrag til en verdi over kr 500 000, gjelder regler for offentlig utsmykning, KORO - Kunst i Offentlige Rom. Dette tilsvarer ordningen for arkitektkonkurranser.

Kontrakt og økonomi

Forslag til kontrakt mellom menighet og kunstner om oppdrag til kirker er utarbeidet av Norske Tekstilkunstnere i samarbeid med Kirkerådet. Se [Kontrakt ved oppdrag på kirketekstiler](#).

Åse Eriksen har laget prekestolklede i fiolett i Biskopshavn kirke.

For alle bestillinger av kirkelige tekstiler, bør man inngå skriftlig avtale for dekning av alle kostnader. Menighetsråd eller kirkelig fellesråd er økonomisk ansvarlig for tekstiler til kirker, mens bispedømmerådet er ansvarlig for bispekåper.

Mønster for søm av alba og stola

Til søm av alba trenger du tilfredsstillende ferdigheter, godkjent mønster og stoff av god kvalitet.

Godkjent mønster er en forutsetning for å sy alba. Mønsterrettigheten for godkjent alba til alle tjenestegrupper innehas av Kirkerådet og mønstrene kan bestilles hos Kirkerådets avdeling for materiell. Separate mønstre er utarbeidet for menn og kvinner. Ved bestilling av mønsteret er det viktig å oppgi hva skal man skal sy ved bestilling, om man i tillegg til selve albamønsteret også trenger mønster for trekantformet krage til diakon, kateket og kantor eller mønster for smalere ermer for kantor.

Mønster på rettstilt og skråstilt stola selges også av Kirkerådet. For å utføre store oppdrag som messehagel og bispekåpe, må det kunne forventes at man har de nødvendige kvalifikasjoner til å tegne og tilpasse mønstre for disse.

Teknikk og materialer

Stoff til alba kan være i naturmaterialer som 100 % ull, eller i blanding med silke eller lin. Det finnes stoffer i en blanding av naturmaterialer og kunststoff. Et tynnvevd og lett stoff i 100 % ull er svært godt egnet i alba. Ull er et mykt og elastisk naturmateriale, smussavstøtende og med fin glans, særlig hvis ullen er av fin kvalitet med lange fibre. Ull har den egenskap å puste så kroppsvarme luftes ut, det virker lunt når det er kaldt og svalende i varmen. Kunststoffer i kombinasjon med ull er

mye brukt og fungerer også i alba. De har den fordel at plagget er lett å vaske og tørke. Bruk av lin er ikke så vanlig, fordi fibre lett "brekker" og gjør en alba skrukkete som er vanskelige å stryke ut. Men lin kan fungere i kombinasjon med for eksempel bomull. Siden lin og bomull krøller så lett og krever mye stell, er disse materialene heller ikke å anbefale.

Å finne det rette stoffet er ikke alltid lett. Tynne bunadstoffer i ull kan egne seg. Engrosfirmaer med stort vareutvalg er ofte et godt sted å lete etter en fin stoffkvalitet for alba. Fargen på stoffet bør være i naturhvitt og ikke bleket hvitt.

Ulike teknikker kan anvendes for å utføre stola, messehagel, bispekåpe og tekstiler til kirkerommet: vev, søm, broderi, trykk, applikasjon eller i en kombinasjon av flere teknikker ¹¹⁸.

Materialer av naturlige fibre gir den beste kvaliteten. Stolaer, messehagler og bispekåper består av flere lag stoff. Et mellomfór skal gi støtte og et ytre fór skal beskytte mot kroppen. Her bør man ha nødvendig materialkunnskap før man velger stoffene:

- Lin har en spesielt vakker glans og ble ofte brukt i kirketekstiler tidligere. Det er et fast og stødig naturmateriale, men kan også gjøre en stola, messehagel eller bispekåpe tung og stiv. Lin består nemlig av stive fibre. Om stoffet brettes, "brekker" fibre og det vil lett kunne se krøllete ut. Lin er ikke å anbefale til alba, men kan være fin i stola og messehagel. Lin i hovedstoffet til en bispekåpe vil gjøre den for tung å bære.
- Ull faller mykere sammenliknet med lin. Det er et mykt, elastisk og glansfullt materiale. At det også er smussavstøtende og selvrensende, gjør det til et velegnet materiale for stola, messehagel og bispekåpe. Ull bør ikke rengjøres for ofte. Lufting er en av de unike fordelene til ull.
- Silke er et vakkert, glansfullt naturmateriale og svært godt egnet for stola, messehagel og bispekåpe. Silkestoff på framsiden og med applikasjoner eller broderi i silke, gir plagget en naturlig, fin glans. Silke krøller lite, det må kunne renses. Stoff i 100% silke kan brukes til fór, men unngå statiske stoffer til dette. Da er viscose, som er et antistatisk stoff, bedre egnet.
- Mercerisert bomull er ikke så mye brukt, men er egnet naturmateriale også til veving av stolaer og messehagler. Det er bomull av god kvalitet med spesielt lange fibre som spesialbehandles for oppnå ekstra glans, mykhet, styrke og holdbarhet. Bomull generelt har liten glans, det tiltrekker seg smuss, krøller lett og mangler nødvendig tyngde for å gi et lett og smidig plagg. Vanlig bomull er lite egnet i stola og frarådes i alba.
- De fleste syntetiske stoffene er sterke og krøller lite ved riktig behandling. Men her er fibre ikke like smussavstøtende som i naturmaterialer og blir raskere skitne. Blankheten mangler en naturlig, fin glans. Ikke alle kunststoffer antennes like lett, men alle smelter og de fleste syntetiske fibre har en tendens til å bli statisk elektriske. Anvend i stedet antistatiske stoffer, som viskose. Viskose var egentlig mellomproduktet for å produsere regenererte cellulosefibre, men har etter hvert blitt synonymt med rayon og kunstsilke.

I miljøperspektiv er naturstoffer å foretrekke for å unngå utslipp av mikroplast som påvirker både naturen og menneskers hele ¹¹⁹. Samtidig skjer det en utvikling av nye tekstilmaterialer, som kanskje i framtiden kan anbefales på lik linje med naturmaterialer.

Detalj av rød messehagel i Erdal kirke av Ingrid Aarset.

Montering

Montering av stola og messehagel kan være en stor utfordring og bør settes bort til fagfolk med bakgrunn i søm. Men det finnes også sømkyndige med erfaring i å montere flere lag med ulike materialer til en helhet, som kan påta seg et slikt oppdrag.

Montering av bispekåper bør derimot alltid settes bort til skreddere og andre med tilsvarende bakgrunn fra søm av kostymer og større tekstilfaglige oppdrag. Her er kun det beste godt nok. En bispekåpe krever nøye tilpassing til den som skal bære kåpen. Kåpen må også tåle stor slitasje og utsmykningen på den må holde seg uskadd ved bruk.

Å bringe det beste til kirken

Til slutt noen ord til ettertanke fra et intervju med Borgny Farstad Svalastog hentet fra boken Mellom fylde og tomhet fra 2001:

Gud trenger ikke estetikken. Det viktigste er at menigheten feirer gudstjeneste.

På den annen side, vi trenger ikke gjøre det vanskeligere for Gud heller. Det må ikke være stygt i en kirke. Da blir det kitsj. Det må være en viss standard, fra arkitektur via detaljer til dekor. Jeg vet ikke hva Gud trenger. Men jeg vet hva jeg trenger, hva jeg har glede av.

Det er en gammel tanke at vi bringer det beste vi har til kirken. Ordveven – preken – skal være god, tekstilene skal være vakre, bildene talende, vi skal huske på at det alltid har vært usedvanlig vakker søm i kirketekstilene.

Det er noe vi gir tilbake til kirken, en gjengave til Kristus fordi vi får lov til å tro. Slik ser jeg det. De hellige tre konger kom til Jesusbarnet med gull, røkelse og myrra. Det var det de gjorde ¹²⁰.

Innvielse av nye tekstiler i grønn liturgisk farge under gudstjenesten. Fra Lillehammer kirke i 2015. Malt altertavle er laget av Maja Refsum. Utsmykning i koret og kirkerommet, samt alle kirkens tekstiler er av Borgny Svalastog.

TILLEGG

Skriftlige kilder

Kongelig resolusjon og stortingsvedtak:

- Kongeriget Norges Grundlov § 16 given i Rigsforsamlingen på Eidsvold den 17de Mai 1814
- Kongelig resolusjon av 29. august 1969
- Prøveordning for høymessen i Den norske kirke. Andaktsbokselskapet 1969
- Kongelig resolusjon av 30. mai 1980
- Kongelig resolusjon av 1. november 1985
- Lov om Den norske kirke; Lov av 7. Juni 1996 nr. 31 - Kirkeloven - § 18

Forskrifter og veiledninger vedtatt av Kirkemøtet og Kirkerådet:

- Skjortereglementet for vigslete i kirkelig tjeneste. Kirkerådet 1993 / 2001
- Retningslinjer for bruk av liturgiske farger. Kirkemøtet 2010
- Den norske kirkes gudstjenestebok 2011
- Veiledning om utforming av skråstola for diakoner. Kirkemøtet 2012
- Kirkerådets veiledning til symboler på stola. Kirkerådet 2015
- Regler for liturgisk inventar og utstyr. Kirkemøtet 2015
- Regler for bruk av liturgiske klær. Kirkemøtet/Kirkerådet 2015
- Regler og veiledning for bruk av liturgiske klær. Kirkerådet 2015/2018

Forslag til kontrakt utarbeidet av Norske Tekstilkunstnere og Kirkerådet:

- Kontrakt ved oppdrag på kirketekstiler. For menighet og kunstner.

Litteraturliste

Bibelen 2011, Oslo: Bibelselskapet

Christie, Sigrid 1991: *Margrethe II. Maleri. Akvarell. Kirketekstil*. Katalog Blaaafarveværket 1991. Drammen: Stiftelsen Modums Blaaafarveværk

Dahlby, Frithiof 1995: *De heliga tecknens hemlighet. Om symboler og attributter*. Stockholm: Verbum förlag

Danbolt, Gunnar 1986: *Moderne kirkekunst mellom liturgi og evangelium*, side 59-76 i: Årbok for St. Olavstiftelsen i Trondheim

Danbolt, Gunnar 1999: *Både øye og tanke. Liturgiske klær – fra funksjon til symbol*, side 7-23 i: Liturgisk senter/Vinnes, Solveig Skeie (red): " - og du skal lage hellige klær – ".

Rapport fra Nordisk kirketekstil – seminar og utstillinger i Erkebisppegården 1998

Liturgisk skriftserie nr 5. Trondheim: Den norske kirke, Liturgisk senter og Tapir forlag

Danbolt, Gunnar 2001: *Mellom fylde og tomhet. Om Borgny Svalastogs kunst*. Oslo: Genesis forlag

Danbolt, Gunnar og Øyvind Berg 2005: *Borgny Svalastogs bispekåper i Agder i: Borgny Svalastog*. Oslo: Press Publishing

Dean, Beryl 1981: *Embroidery in Religion and Ceremonial*. London: Batsford

Den norske kirkes presteforening 1966: *Prestens embetsdrakt og kirkens liturgiske klær*.

Forandring av prestedrakten. Uttalelse av 10. Januar 1966 fra Liturgisk nemnd

Den norske kirkes presteforening 1971: *Prestedrakten i: PF Intercollegas, medlemsblad*, 4/71

Den norske kirkes presteforening 1984: *Den nye prestedrakten i Den norske kirke*

- Engelstad, Helen 1928 og 1941: *Messeklær og alterskrud. Middelalderske paramenter i Norge*. Oslo: Cammermeyers boghandel
- Fæhn, Helge 1993: *Den nye prestedrakten – helst uten belte!* I: *Luthersk Kirketidende*, 3/93
- Fæhn, Helge 1994: *Gudstjenestelivet i Den norske kirke*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hosar, Kåre 2009: «til ære og pryd» *Bispekåpe for Hamar biskop*. Fagrådet for kirketekstiler og kirkeinventar i Hamar bispedømme.
- Kirkerådet 1990: *Liturgiske klær i Den norske kirke*. Et veiledningshefte med utgangspunkt i retningslinjer vedtatt av Kirkemøtet 1988. Oslo: Kirkerådet 1990
- Klepp, Ingun Grimstad, Jan Tore Halvorden Gunnarsen, Anna Risnes 2003, SIFO OsloMet: *Vask og stell av ull*. Statens institutt for forbruksforskning. Rapport 7/2003
- Klepp, Ingun Grimstad og Kirsti Laitala 2018, SIFO OsloMet: *Reduser ditt utslipp av mikroplast fra klær*. Statens institutt for forbruksforskning. Rapport 1/2018
- Lange, Grete Lein 1966: *Kirkens tekstiler*, side 134-149 i: Jor, Finn (red): *Kirker i en ny tid*. Oslo: Forlaget Land og kirke
- Liturgikommisjonen 1969, rundskriv nr 66, juni 1969 *Utkast til prøveordningens høymesse*
- Liturgisk senter/Solveig Skeie Vinnes (red.): *Liturgisk skriftserie 5/99 "- og du skal lage hellige klær - "* Rapport fra Nordisk kirketekstil – seminar og utstillinger i Erkebispegården 1998
- Liturgisk senter/Jørund Midttun (red.): *Liturgisk skriftserie 12/2006 Liturgisk Årbok 2005. Kirketekstil i et nytt århundre*
- Martling, Carl Henrik 1975: *Tjänst i heligt rum. Handbok för kyrkvårdar*. Stockholm: Verbum förlag
- Martling, Carl Henrik 1987: *Den talande tystnaden. Om det liturgiske symbolspråket*. Stockholm: Verbum förlag
- Norheim, Kjersti Gautestad 2018: *Presteskjorte og rundsnipp* i: *Luthersk kirketidende* 7/18
- Outeirino, Bieito Perez 2007: *14+1 Stations Exercises in touching*. Pilgrimsmuseet i Santiago
- Pugin, Augustus Welby 1946: (nyutgave): *Glossary of Ecclesiastical Ornament and Costume, compiled from Ancient Authorities and Examples*. London
- Riksantikvarens informasjon om kulturminner 1994. Informasjonsblad 4.2.2. Kirker: *Oppbevaring av kirketekstiler*. Se www.ra.no
- Riksantikvarieämbetet (Sverige) 2014: rådgivningsblad *Materialval till förvaring av kyrkliga textilier* i: serien «Vårda väl-blad». Se www.raa.se
- Simonnæs, Anne Sommerin og Inger Raknes Pedersen 2011: *Tander prakt. Stell og bevaring av kirketekstiler* i: serien Kirkebygg.no. Oslo: KA Kirkelig arbeidsgiver og Interesseorganisasjon og Kirkerådet
- Skottene, Ragnar 2002: *Kristne symboler. En elementær innføring*. Oslo: Verbum
- Svalastog, Borgny Farstad 1999: *Respons 3* i: Liturgisk senter/Vinnes, Solveig Skeie (red): *" - og du skal lage hellige klær - "*. Rapport fra Nordisk kirketekstil – seminar og utstillinger i Erkebispegården 1998. Liturgisk skriftserie nr 5. Trondheim: Den norske kirke, Liturgisk senter og Tapir forlag
- Ursin, Johnny 1975: *Kristne symboler. En håndbok*. Oslo: Land og Kirke. Gyldendal norsk forlag

Adresser og kontakter

- Forbrukerrådet www.forbrukerradet.no, post@forbrukerradet.no
 Forbrukerrådet, pb 463 Sentrum, 0105 Oslo
 Tlf 23 40 05 00. Besøksadresse: Skippergata 8-10, Oslo
- KA Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelig virksomheter
www.ka.no, ka@ka.no
 KA, pb 1034 Sentrum, 0104 Oslo.
 Tlf 23 08 14 00. Besøksadresse: Rådhusgata 1-3, Oslo

Kirkerådet www.kirken.no og www.kirken.no/kirketekstiler,
post.kirkeradet@kirken.no
Kirkerådet, pb 799 Sentrum, 0106 Oslo. Tlf 23 08 12 00.
Besøksadresse: Rådhusgata 1-3, Oslo

Kunst i offentlig rom www.koro.no, post@koro.no
KORO, pb 6994 St Olavsplass, 0130 Oslo. Tlf 22 99 11 99
Besøksadresse: Kristian Augustgate 23, Oslo

Legat www.legathandboken.no, Legathåndboken, til salgs i bokhandler.
Marie Andresens legat, formål: å yte støtte til utsmykning av norske kirker. Forretningsfører Advokatfirmaet Thommessen AS, Oslo,
kontakt: advokat Gerhard Holm. Tlf 23 11 11 11
gho@thommessen.no

Riksantikvaren www.ra.no
Dronningens gate 13, 0152 Oslo. Tlf. 22 04 04 00

Riksantikvarieembetet www.raa.se
Swedish National Heritage Board
Storgatan 41, 114 55 Stockholm. Tlf + 46 8 5191 80 00

Organisasjoner for kunstnere og tekstilhåndverkere

Norske Billedkunstnere www.billedkunst.no , nbk@billedkunst.no
NBK, Grubbegata 14, 0179 Oslo. Tlf 23 25 60 30

Norske Tekstilkunstnere www.tekstilkunst.org, dl@softgalleri.no
SOFT galleri // Norske tekstilkunstnere, Rådhusgata 20, 0151 Oslo. Tlf 22 33 59 82

Norske Kunsthåndverkere www.norskekunsthåndverkere.no, post@kunsthåndverk.no
NK, Rådhusgata 20, 0151 Oslo. Tlf 22 91 02 60

Tekstilhåndverkerne www.tekstilhandverkerne.no, post@tekstilhandverkerne.no,
eva.wold@bunadsaum.no eller post@skyttellev.no
NHO Håndverk, pb 5250 Majorstuen, 0303 Oslo. Tlf 23 08 87 64

BONO (Billedkunst Opphavsrett i Norge) www.bono.no, bono@bono.no
Øvre Slottsgate 2 B, 0157 Oslo. Tlf 23 10 03 50

Restaurering og konservering

Museumssenteret i Hordaland, avd. Bevaringstjenestene – Tekstilateliet i Salhus
www.muho.no, bevaringstjenestene@muho.no
Salhusveien 201, 5107 Salhus. Tlf 55 25 10 87 / 909 20 987

Forfatter og bidragsytere

Forfatter

Turid Lundby, født 1953, har hovedfagseksamen i forming fra Høgskolen i Oslo, Avdeling for estetiske fag fra 2001, allmennlærerutdanning fra 1975, grunnfag i kristendomskunnskap fra 1976 og to-årig fagutdanning i design og veving av tekstiler fra 1998.

Lundby var rådgiver for Kirkerådet i liturgisk drakt og kirkelige tekstiler fra 1999 til 2010.

Bidrag gjennom samtaler med

Kirsten Elisabeth Almås, teolog, Jaren
Gunnel Berggrén, tekstilkonservator, Uppsala
Gunnar Danbolt, kunsthistoriker, Bergen
Trond Skard Dokka, teolog, Oslo
Grete Lein Lange, tekstilkunstner (død i 2012)
Sissel Myhrvold, tekstilkonservator, Oslo
Kåre Nilsen, spesialist i behandling av finere tekstiler, Moss
Borgny Farstad Svalastog, billedkunstner, Lillehammer
Anita Eriksen Zagury, skredder og klesdesigner, Oslo

Illustrasjoner

Liturgisk drakt av Anita Eriksen Zagury, side 18, 19 og 31
Messehagel av Turid Lundby, side 25
Årshjulet, kirkeårets farger av IKO-forlaget, side 52

Kunstnere og formgivere

Birte Arneberg, side 7
Randi Bakken, side 32
Ingrid Becker, side 41
Kristina Bendiksen, side 21
Maja Dunfjeld, side 21
Laila Endresen, forsiden
Ragnhild Enge, side 32
Åse Eriksen, side 50 og 76
Aasmund Eseral, side 28
Håkon Gullvåg, side 28 og 32
Bjørge Hustad, side 58
Asborg Hærås, side 20
Frøydis Haavardsholm, side 28 og 49
Kirsten Irgens, side 17, 27, 48, 54, 64 og 68
Else Marie Jakobsen, side 3
Helge Karlgård, side 75
Gabriel Kielland, side 32
Oddmund Kristiansen, side 13

Anne Landsverk, side 7
Kristin Lindberg, side 21, 22 og 50
Marit Lislerud, side 28 og 49
Turid Lundby, side 68
Eggert Munch, side 46
Bjørn Bjørnson Olstad, side 46
Ann Rasmussen, side 28, 68 og 75
Maja Refsum, side 79
Astri Ræstad, side 38
Ragnhild Bjørseth Rønning, side 41
Ester Tybring Struve, side 26
Borgny Svalastog, forside, side 3, 7, 8, 14, 23, 24, 28, 29, 43, 45, 46, 47 og 79
Torun Sørli Sæther, side 36
Tone Saastad, side 28 og 30
Anita Eriksen Zagury, side 28 og 49
Ingrid Aarset, side 78
© kunstnerne / BONO 2018

Konfeksjonssøm levert av

Tre-Bäkkar, side 13
Slabbinck / Savile Row, side 19, 20 og 24

Fotografier med rettighet til bruk i denne boka

Fotografier av Ned Alley NTB Scanpix, Anders Bergersen, Kjartan Bjelland, Sveinung Bråthen, Rune Kongsro, Vidar Kristiansen, Roar Langø, Bo Mathisen, Titt Melhuus / Torgrim Melhuus og Knut S. Vindfallet er utlånt med tillatelse fra Kirkerådet.
Fotografier av Hege Flo Øfstaas er utlånt med tillatelse fra Bispemøtet.
Fotografier av Jens Z Meyer er utlånt med tillatelse fra Bjørgvin bispedømme.
Fotografier av Lin Dybvik, Leif Gabrielsen, Kirsti Hovde, Sidsel Jørgensen og Reidun Tordhol viser arbeider av Borgny Farstad Svalastog, med tillatelse fra kunstneren og fotografene.
Fotografi av Paal Erik Ræstad Synnes er med tillatelse fra Astri Ræstad.
Fotografier av Kirsten Irgens, Kirsten Lindberg og Eli Vatn er med deres tillatelse.
Fotografier hvor fotograf ikke er oppgitt: Turid Lundby.

* * *